

Člověk romantismu a jeho svět

**Člověk
romantismu
a jeho svět**

---

editor

François Furet

VYŠEHRAĐ

© 1995, Gius. Laterza & Figli S.p.a., Roma-Bari. Czech edition published
by arrangement with Eulama Literary Agency, Roma.

Translation © Lada Bosáková, Jiřina Kučerová, Alena Mrázková, Jiří Šlégr, 2010

ISBN 978-80-7021-818-1

Obsah

Člověk romantismu / 9

François Furet

I. Měšťan / 21

Heinz-Gerhard Haupt

II. Dělník / 57

Sidney Pollard

III. Žena / 91

Stéphane Michaud

IV. Učitel / 125

Fabienne Reboulová

V. Lékař / 153

Giorgio Cosmacini

VI. Kněz / 185

Philippe Boutry

VII. Intelektuál / 211

Sergio Givone

VIII. Revolucionář / 239

Bronislaw Baczko

O autorech / 280

Rejstřík / 283

Revolucionář

Bronislaw Baczko

„Nehledej řešení v této knize – není tam, není vůbec u dnešního člověka. Co bylo vyřešeno, je skončeno a další zvrat právě začíná.

My nebudujeme, my boříme; nehlásáme nové zjevení, ale odstraňujeme starou lež. Dnešní člověk, smutný pontifex maximus, staví jen most – někdo jiný, neznámý po něm jednou přejde. Možná, že Ty ho nespatriš: nezůstaň na starém břehu! Je lépe s ním zahynout, než se zachránit v útulku reakce.

Náboženství příští společenské přestavby je jediné náboženství, které Ti odkazují. Není v něm ráje, není v něm odplaty kromě vlastního vědomí, kromě svědomí... Jdi, až přijde čas, hlásat je k nám, domů: tam kdysi měli rádi mou řeč a možná, že si na mne vzpomenou.

Žehnám ti na tuto cestu ve jménu lidského rozumu, svobody osobnosti a bratrské lásky.“

Alexandr Gercen, *S togo berega* (č. *S druhého břehu* in: *Vybrané spisy A. I. Gercena*, sv. II., SNKLHU, Praha 1953, přeložila Ruda Havránková), věnování *Mému synovi Alexandrovi*, 1854.

Dědictví Francouzské revoluce

Revolucionář je na politické scéně poměrně novou postavou, i když nám se stal tak důvěrně známým, že často míváme sklon zapomínat na jeho moderní původ. Termín *revolucionář* byl napříč historií tak nadužíván a zatěžován silnými afektivními i symbolickými významy, až získal nejistý, nejednoznačný smysl. Kolik politických uskupení si pro sebe hrdě nárokovalo označení *revoluční*, kolik činů bylo oceňováno a prohlášeno za *dílo nebezpečných revolucionářů*, kolika básníkům, malířům, náboženským reformátorům aj. byla přirčena zpravidla pochvalná etiketa revolucionáře v umění, poezii nebo náboženství. Termín *revolucionář* zdědil všeobecně známou nejednoznačnost slova, od něž je odvozen, totiž slova *revoluce*, a k tomuto dědictví ještě přidal svou vlastní nejednoznačnost. Část „populace“, která je tímto slovem označována, se rázem stává tak mlhavou a nestálou, že se nám zdá být užitečné učinit nejprve několik poznámek k samotnému termínu, jež nám poslouží místo úvodu k nástínu dějin revolucionářů mezi koncem 18. století a poslední čtvrtinou 19. století, či spíše ke *skupinovému portrétu revolucionářů*.

Pro začátek navrhuje upřesnit si samotný pojem: revolucionáři jsou ti, kdo sami přicházejí s myšlenkou na revoluční čin, promýšlí jej a připravují v závislosti na nějakém revolučním cíli nebo jinými slovy v závislosti na revoluci jako zvoleném prostředku k uskutečnění jejich politického cíle.¹

Celá definice tak má v sobě jistou libovolnost, což je v případě tak mnoho-
významového a tvárného slova nevyhnutelné. Proto zde připojujeme několik
vysvětlujících poznámek, sloužících k objasnění našeho postupu a k lepšímu
vymezení předmětu našeho zájmu.

a) Ačkoli jsme si dobře vědomi symbolických a afektivních významů, jimiž je slovo *revolucionář* zatíženo, naším zájmem je používat ho pouze ve významu *popisném*, nikoli hodnotícím. Jinými slovy, není na nás, abychom soudili nebo dělili revolucionáře na *opravdové* či *dobré* a stavěli je do protikladu ke „špatným revolucionářům“ či „pseudorevolucionářům“. Rozhodnout, kdo je *opravdový* revolucionář, znamená připustit, že existuje jediný správný způsob, jak sloužit revoluci. Těšit se tomuto kladnému označení a mít monopol k jeho přidělování bylo ovšem pro revolucionáře nejdůležitější věcí a rázem se stalo předmětem ostrých sporů. Historik se naproti tomu na tyto diskuse a spory dívá jako na součást výpovědi revolucionářů o nich samých, jako na důležitou složku hledání identity té či oné skupiny, toho či onoho směřování. Totéž se týká pojmu *revoluce*, který se nachází v ohnisku zmíněných diskusí, i když význam dáváný tomuto termínu jedněmi či druhými stejně jako volba cílů, zkrátka *ideologie*, je velmi důležitá pro postihnutí zvláštností určité revoluční skupiny i pro nalezení styčných bodů mezi jednotlivými skupinami. To samé platí i o volbě prostředků při nějaké akci, jež jsou shodně pokládány za *revoluční*,

a zrovna tak je zřejmé, že cesty, jež vedou jednotlivce k tomu, aby přijal revoluci za svou věc a stal se revolucionářem, jsou právě tak četné jako rozmanité. Tyto odlišnosti a zvláštnosti nikterak nepodceňujeme, nicméně nad růzností ideologií a osobních motivací se vznáší určitá idea revoluce, působivá představa-obraz, která ovlivňuje činy revolucionářů stejně jako prostředky, jež si pro svou činnost volí. Pro období, které nás zajímá, se nám za *matrici* či vzor revoluce jako formy radikální politické a společenské změny, jež předpokládá kolektivní násilí, nabízí Francouzská revoluce, ať už jsou výtky, jež jsou jí činěny, jakkoli závažné. Několikrát se k ní proto vrátíme.

b) Námi navrhovaná definice klade přímý důraz na *modernost* politické postavy *revolucionáře*. Uvědomme si v první řadě, že *být revolucionářem* je způsob *kolektivní existence*: jsem revolucionář *spolu s jedněmi*, s „bratry“, se „soudruhy“, s „lidem“ atd. *proti druhým*. Je to takový způsob existence a jednání, který je kolektivní a zároveň moderní rovněž z toho důvodu, že předpokládá sdružování jedinců do jedné skupiny pouze podle jejich volby a na jediném základě *shody v politických názorech*, tedy na základě abstrakce postavené na jejich společenském původu, náboženském přesvědčení atp. Tento typ moderní potřeby sdružovat se do skupin je v protikladu k jinému typu sdružování do skupin, jež je vlastní *ancien régime* založenému na respektování hierarchie tří stavů, náboženském zařazení, příslušnosti ke stejnému řemeslu atd. Ve společnosti tří stavů v době *ancien régime* jistý nový typ sociability nabízely svým členům zednářské lóže, a to zejména ve druhé polovině 18. století (jejichž cíle přesto nebyly výslovně politické. Je dosti výmluvné, že ve druhém desetiletí 19. století měly tajné revoluční spolky ve svém počátku podobu zednářských lóží; později se k tomu ještě vrátíme). Modernost tohoto typu sociability rovněž spočívá v tom, že členové nějaké revoluční skupiny mají *rovnoprávný přístup do oblasti politiky*. Revoluční skupiny tak předjímají demokratický politický prostor (to ovšem nevylučuje různé úrovně zasvěcení a podřízenosti uvnitř skupiny). Tlupa žoldnéřů najatá ke svržení nějaké vlády proto nemůže být směřována s revolucionáři, podobně jako puč nebo „pronunciamento“ atp. nelze směřovat s revolucí. Stejně tak nejsou revolucionáři všichni ti vzbouřenci a rebelové, kterými se to v dějinách jen hemží. Nejednali totiž ve vztahu k nějakému obecnému politickému cíli a jejich násilí, jehož podoby často zůstávaly značně archaické, nemělo za cíl radikální a obecnou změnu společnosti a jejich institucí – takovou *jacquerie* (selské povstání ve Francii za stoleté války v r. 1358, pozn. překl.) nelze nazvat revolucí (ačkoli její součástí obvykle bývají vzbouřenecká hnutí). Jen pokud moderní pojem nebo typ postavy použijeme na minulé události, pak můžeme nazvat revolucionářem i Spartaka či Pugačova. Toto rozlišování nevychází z pedantismu a samozřejmě si ani neklade za cíl omezovat běžné užívání pojmu *revolucionář*. Bylo by to nanejvýš nereálné, protože jazyk takovým zákazům našťastí stejně uniká. Zbavit tento pojem jeho

tvárnosti a významů, jichž nabyl po dobu své existence, by znamenalo jen ochudit jej a připravit o četné funkce, které zastává v politické mluvě. A jak jsme již uvedli, v našem zájmu kromě toho není rozlišovat „pravé“ revolucionáře od „nepravých“ či dobré od špatných. V podobě uvedené definice jsme pouze chtěli navrhnout *ideální typ revolucionáře*, jehož funkce tkví jedině a pouze v tom vyzdvihnout na světlo boží různorodost historických projevů tohoto aktéra dějin a uvést je ve vzájemnou souvislost.

A konečně; naše rozlišování vede k tvrzení, že Francouzskou revoluci nevyvolali ani nerozpoutali *revolucionáři*. Nesnažíme se tím vyhledávat paradoxy. Aniž bychom se chtěli pouštět do nekonečných diskusí o původu Revoluce, jde nám jednoduše o to zdůraznit, že poslanci, kteří se v červnu 1789 sešli ve Versailles, přišli zpočátku s *návrhem reform* a nikoli s *návrhem revoluce*. Jen díky zřetězení událostí a nerovnováze na misce vah sklouzli k revoluci, která, když už se dala do pohybu, učinila z jedné části poslanců revolucionáře (stejně jako z některých konzervativců učinila *kontrarevolucionáře*). Nebudeme zde ani otevírat další nekonečný spor o to, komu, zda Anglii, americkým koloniím či Francii, náleží prvenství v objevu demokratické revoluce, a tím pádem i v příchodu na svět prvních revolucionářů. Spokojme se s tím, že se podoba revolucionáře utvářela prostřednictvím těchto tří bouřlivých historických zlomů. Francouzské revoluci pak náleží zásluha, že dokázala podchytit lidské představy a touhy v dosud nevídané míře, a to díky šíři změn, jež provedla, a díky univerzálnímu charakteru svých zásad a síle svých symbolů. Stejně tak se rovněž zasloužila o to, že přinesla vzory revolucionářů, které zakotvily v lidských představách jako příklady k napodobení.

Po těchto úvodních poznámkách se již můžeme zamyslet nad dědictvím Revoluce a nad jejím odkazem, jehož význam byl pro revolucionáře 19. století zcela zásadní.

Revoluce přinesla drtivý a nepopíratelný důkaz, že otrásto nějakým režimem, byť odvěkým, je možné, protože jí se to podařilo, a že je tudíž možné jednat „revolučně“ a zavést nový společenský řád, jehož novým symbolem je republika. Revoluce se rázem stává symbolem *zakladatelské vůle* schopné uskutečnit nemožné, pokud se tato vůle spojí s *principy univerzality*. Nepřinesla totiž jen příklad *jedné* revoluce jako dějinné události mezi mnoha jinými, ale příklad *konkrétní* revoluce jako obecného prototypu, k němuž se neustále odkazuje (oproti dobovému přesvědčení Revoluce kupříkladu dokázala, že republika jako forma vlády vyhovuje i velkému modernímu státu a ne jen malým městům). Síla toho, co představovala, spočívala paradoxně i v tom, že to byl obraz *revoluce zlomené uprostřed svých sil, obraz revoluce zrazené*. Rozumí se samo sebou, že okamžik „rozbití“ nebo „zrady“ byl umístován podle politické orientace pokaždé jinam: pro jedny to byla krutovláda a mučednictví girondistů, pro jiné thermidor a to, co po něm následovalo, pro další osudný převrat 18.

brumairu. Ať byly tyto odlišnosti jakékoli, podstatné bylo to, co měly společného: Revoluce nesplnila své sliby, protože byla násilně přerušena, nebyla dotazena do konce. Byla něčím, co čeká, že bude provedeno znovu a jinak, nebo co bude završeno. Revoluce dala do oběhu obrazy svých mučedníků, těch, kteří jí obětovali svůj mladý život a jejichž smrt učinila šlechtnou. Vyzývala k dokončení započatého díla a k uskutečnění nadějí celého lidstva. Zušlechťování postavy revolucionáře, jeho činů a jeho konce rovněž přispívalo k očištění revolučního násilí, k zahrnutí vzpomínek na krutovládu, k tomu, že bylo potlačeno směřování obrazu revolucionáře s obrazem toho, kdo uplatňuje teror.

Tak Revoluce odkazuje kolektivním představám *paměť a příslib, mýtus a utopii*, jazyk symbolů a eschatologii, zkrátka, máme-li užít Micheletova nebo Gercenova termínu, *náboženství*, jež revolucionáři přijali za své. Odtud pochází efekt nápodoby, který byl vlastní revolucionářům přinejmenším do roku 1848 a k němuž se ještě budeme muset vrátit. V první řadě se napodobují postavy hrdinů, kterých Revoluce poskytla celou sbírku: Vergniaudové a Dantonové, Robespierrové a Saint-Justové, popravení, sebevrazi i ženy vystupující na popraviště. Politika vypadala jako ohromné jeviště dějin, kde se hrálo ušlechtilé drama o svobodě. Šlo o individuální příklady i o vzor *nového obrozeného člověka*, kterého poháněla revoluční slova. Fakt, že tento vzor nebyl uskutečněn, hrál spíše v jeho prospěch, mohl se tak odpoutat od okolností svého zrodu a povýšit se do roviny symbolu, nabídnout se jako formující vzor obecného dosahu. To se týkalo i zobrazování revolucionáře. Saint-Just ho na jedné slavné stránce své knihy oslavuje jako člověka citlivého a současně hrdinu:

„Revolucionář je neúprosný. Je ovšem i rozumný a střídmy, je prostý a nevystavuje na odiv okázalost falešné skromnosti. Je nesmiřitelným nepřitelem každé lži, každé shovívavosti, každé strojenosti. Jeho cílem je spatřit Revoluci, jak triumfuje, a proto ji nikdy nepodrobuje kritice, nýbrž odsuzuje její nepřátele, aniž by ji však jimi obklopoval. Nikdy ji nehaní, ale naopak vysvětluje druhým, žárlí na její čistotu, a proto z úcty k ní sleduje sám sebe, když o ní mluví; spíše než autoritě, kterou představuje zákon, se snaží být rovný lidem, zvláště ubohým. Revolucionář je naplněn ctí, je mužem pořádku nikoli z fádnosti, ale z upřímného přesvědčení, a jelikož má ve svém srdci mír. Věří, že hrubost je známkou klamu a výčitek a že za zlobou maskuje faleš. Šlechta mluví a jedná tyranickým způsobem. Muž revoluce je neoblomný vůči zlým lidem, ale je citlivý a žárlí tolik na slávu své vlasti a svobody, že nečiní nic bez rozvahy, spěchá do boje, pronásleduje viníky a brání nevinnost před tribunály. Mluví pravdu, aby byla poučením, a nikoli proto, aby potupovala. Ví, že aby Revoluce získala jistotu, je nutno být tak dobrý, jako byli dříve lidé

špatní. Jeho poctivost není projevem zjemnělého ducha, ale vychází ze srdce a rozumí se samo sebou. Marat byl ve své domácnosti laskavý, hrůzu naháněl jen zrádcům. Jean-Jacques Rousseau byl revolucionář a jistě nebyl nadutý. Z toho všeho vyvozují, že revolucionář je hrdina se zdravým rozumem a poctivou myslí. Budete-li všechny tyto věci ve svém konání dodržovat, postavíte proti sobě nesmiřitelně neřesti a pravdu, avšak zachráníte vlast. Nečekejte jiné odměny, než jakou je nesmrtelnost.“²

V 19. století se revoluční rétorika hlasitě ozývala ve slovech spisovatelů a historiků, kteří velkou měrou přispěli k vytvoření revoluční legendy a k zobrazování Revoluce jako epopoje a jejích aktérů jako hrdinů, jejichž duše se dokázaly pozvednout na úroveň velikosti své doby. Uvedme jen jediný výmluvný příklad, který časově spadá do doby, kdy v dějinách revolucionářů nastal obrat, *Histoire des Girondins (Dějiny girondistů)* sepsané Lamartinem. Kniha publikovaná v roce 1847 se těšila veliké oblibě a rozpalovala mysl každého, kdo čekal příchod událostí, jež vyústily v revoluci roku 1848. Síla poezie a historické vyprávění tu splývají v jedno, a nabízejí tak dokonalý a nenapodobitelný příklad chvalozpěvu, s nímž byla Revoluce oslavována, Francie glorifikována a revolucionáři připomínáni jako hrdinové a mučedníci, tvůrci budoucnosti a dělníci lidstva, kteří se stali předmětem skutečné nábožné úcty. Tocqueville neměl Lamartina a jeho *Histoire des Girondins* rád, ba přímo ho odpuzovala. Ve svých Vzpomínkách (*Souvenirs*) nicméně nechtěně potvrzuje mocnou působivost Lamartinovy knihy: „Byla to doba (začátek revoluce 1848), kdy byly představy všech přemalovány sytými barvami, jež Lamartine nedávno rozetřel na postavy svých *girondistů*. Muži první revoluce ožili v myslích všech a jejich činy a slova se staly součástí každé paměti.“ Z textů doby romantismu jako je ten Lamartinův se nedá pořídit výtah, jejich slova nelze ničím nahradit. Následující řádky jsou patetickým vyprávěním o popravách girondistů:

„Taková byla poslední hodinka těchto mužů. Po celý svůj krátký život si uchovávali všechny iluze naděje; když umírali, dostalo se jim největšího štěstí, jež má Bůh určeno jen pro velké duše: mučednictví, které je zdrojem vlastní potěchy a které pozvedá až ke svatosti obět člověka, jenž se vydal na smrt pro své přesvědčení a pro svou vlast. Soudit je by bylo zbytečné. Soudil je jejich život a jejich smrt. Ve třech věcech se zmýlili. Za prvé, že v sobě nenašli dost odvahy prosadit vlastní názor, když se zdráhali vyhlásit republiku před 10. srpnem při zahájení Zákonodárného shromáždění. Za druhé, že se spikli proti ústavě z roku 1791, kterou sami vytvořili a na niž přísahali, a tak redukovali vykonávání národní svrchovanosti na pouhý dozor, vztáhli svou ruku na hlavu krále a přinutili Revoluci užít kruté prostředky. Za třetí, v době Konventu chtěli vlád-

nout, zatímco bylo třeba bojovat. Měli však i tři ctnosti, které v očích budoucích generací jejich chyby bohatě vykoupí: milovali svobodu, založili republiku, tuto předčasnou základní podobu budoucích vlád, a konečně zemřeli, protože odmítli dát lidu další krev. Jejich doba je odsoudila na smrt. Budoucnost je odsoudí ke slávě a odpuštění. Zemřeli, protože nechťeli svobodě dovolit, aby se potřísnila. Na jejich památku bude vyryt nápis, jež Vergniaud, jejich mluvčí, vyškřábal vlastní rukou na zeď své žalářní kobky: *Radši smrt než zločin.*“

A ještě jeden výňatek, závěr z tohoto díla, oslavná báseň Revoluce jako velké doby a provždy čisté věci, jež smíří v posmrtné slávě ty, kteří kdysi bojovali proti sobě:

„S Robespierrem a Saint-Justem končí velké období Revoluce. Přichází druhá generace revolucionářů. Republika klesá z velké tragické hry do intrikaření, z duchovní oblasti do oblasti ambicí, z vášnivého zaujetí do chamtivosti. Ve chvíli, kdy se všechno velké stává malým, posečkejme a zamysleme se nad tím, co bylo tak vznešené.

Revoluce trvala pouhých pět let. Těch pět let znamená pro Francii pět století. Snad nikdy na tomto světě, v žádné době, od vtělení křesťanské myšlenky, v žádné zemi nevytryskl v tak krátkém čase podobně silný pramen idejí, lidí, povah, charakterů, géniů, talentů, zločinů i ctností jako během tohoto bouřlivého budování sociální a politické budoucnosti, které se jménem Francie připomíná... Jsme hrdí na lidský rod, jemuž Prozřetelnost dovolila formulovat tyto myšlenky a být dětmi století, jež dalo popud takovým hnutím lidského ducha. Francie je oslavována pro svou moudrost, pro roli, kterou sehrála, i pro svou duši a svou krev! Hlavy mužů padají jedna za druhou, jedna spravedlivě, jiná nespravedlivě, ale všechny padají při velkém díle. Obžalovává se a promíjí. Pláče se a proklíná. Jedinci jsou nevinní i vinní, dojmaví i smělí, oběti i kati. Konání je velkolepé a idea se vznáší nad svými nástroji jako provždy čistá věc nad hrůzami bitevního pole. Po pěti letech je z Revoluce jedno velké pohřebiště. Na hrobě každé z jejich obětí je napsáno slovo, jež ji charakterizuje. Na jednom *filosofie*. Na jiném *řečnictví*. Na tomhle *géníus*. Na tamtom *odvaha*. Tu *zločin*, tam *ctnost*. Avšak na všech stojí: *Zemřel pro budoucnost, byl Dělníkem lidstva.*“³

Mýtus a památka získaly na významu tím spíše, že „první generace revolucionářů“ nepředala pochodeň přímo mladým revolucionářům 19. století. Jistě, v řadách liberální opozice za restaurace najdeme pár těch, kteří přežili z doby Konventu, jako jsou Daunou nebo Grégoire. Avšak mezi mladými spik-

lenci za restaurace, kteří si hledali své předchůdce, nenalezneme téměř nikoho, kdo by Revoluci přežil, až na několik zaznamenaní hodných výjimek, k nimž se ještě vrátíme. V tomto ohledu je zvláště výmluvný příklad královrahů. V roce 1816 v době druhé restaurace, jak víme, byli královrahové, kteří se na dobu sta dní přidali k Napoleonovi, odsouzeni do vyhnanství. Tak se více než stovka bývalých členů Konventu stala psanci.⁴ Zemí, které jim nabízejí exil, je pomálu: Švýcarsko, Spojené státy a hlavně Belgie. Zvláště velký počet se jich tudíž nachází v těsné blízkosti Francie, v Bruselu. Již v roce 1793 šlo o nesooudou skupinu: jediný čin, hlasování pro královu smrt, zpečetil jejich osud. O dvacet tři let později se tato skupina zcela rozpadá. Jistěže společně zestárlí – většina z nich se blíží k šedesátce a pro novou dobu jsou to starci. Jejich život je ovšem nikterak nesbližuje, ale naopak staví proti sobě, natolik se jejich osudy rozcházejí. Když se sejdou, tykají si, avšak není to znakem uchované soudržnosti, ale jistým druhem fosilie, pozůstatkem zvyku, jež získali v době teroru. Co zůstává společného mezi takovým Cambacérèsem a Levasseurem, dvěma vypovězenými královrahy, kteří se nacházejí v Bruselu? První udělal kariéru hlavně po thermidoru, po 18. brumairu se stal druhým konzulem a věrně radil a sloužil Napoleonovi, který ho za to neopomněl odměnit a zahrnout poctami: nejvyšší kancléř císařství, stuha Legie cti, vévoda parmský, prezident státní rady a člen soukromé císařovy rady. Tento velmi bohatý muž přijel do Bruselu se svými sluhy, kočářem a toaletami, do nichž byl celý pryč (mezi vyhnanci kolovala příhoda o jeho zmatených sluzích, kteří se marně snažili pochopit, proč jejich excelence ráčí tolerovat návštěvy chudých, špatně oblečených bláznů, kteří smrděli grošem a mimo jiné mu dávali pořádné herdý do zad a tykali mu). Levasseur byl jakobín a montagnard, jenž byl vyslán jako zástupce do několika departementů, kde řídil vykonávání teroru. Po 9. thermidoru se postavil proti represí zaměřené k jeho potlačení. Byl zatčen po pokusu o lidové povstání v měsíci germinalu roku III a o rok později byl propuštěn. Nepřipojil se ani ke konzulátu ani k císařství, ale vrátil se do Mans, kde vykonával své povolání chirurga a porodníka. Po svém vypovězení žil v Bruselu uprostřed bídy. Návrat do Francie mu umožnila až červencová revoluce.

Vypovězení královrahové byli bez ustání konfrontováni se svou minulostí. I kdyby na ni byli chtěli zapomenout, jejich exil stačil na to, aby jim ji stále připomínal. A přestože je v době restaurace nechali nosit jako cejch vzpomínku na osudnou volbu, ztělesňovali živou vzpomínku na Revoluci. V bruselských kavárnách se neustále vraceli ke společně prožitým dnům a mnozí z nich sepisovali paměti, vysvětlující poznámky, ideologické odkazy atd. Někteří nechávali ožít dřívější roztržky a hádky, v nichž jeden bezpečně poznával druhého: girondistu, robespierrorce, dantonovce atp. Jiní přes tyto roztržky nacházeli společný pocit, že patřili ke Konventu a že prožili výjimečnou dobu. Nezestárlí ani neumírali jako revolucionáři. Byli sešlí věkem, unavení a zahoř-

klí a jejich pohled se neustále obracel do minulosti. Jejich banální smrt podivně kontrastovala s hrdinnou a ušlechtilou smrtí „první generace revolucionářů“, kteří zemřeli na popravišti a které obdivoval Lamartine.

Je zásluhou Viktora Huga, že z prozaické smrti jednoho bývalého člena Konventu učinil symbol a dodal jí pathos. V *Bídnicích* se biskup Myriel přichází podívat na bývalého člena Konventu G., jenž umírá ve své chatrči, kde žije v bídě všemi opuštěn. Na Myriela ihned silně zapůsobí velikost duše tohoto starého muže, který cítí blízkost svého konce, a přesto v této chvíli zůstává věrný Revoluci a Republice, za něž bojoval. Nehlasoval pro smrt krále Ludvíka XVI., ale, jak hrdě prohlašuje, pro smrt tyrana:

„Chci říci, že člověk v sobě má tyrana – nevědomost. A tomu tyranovi jsem odhlasoval smrt. Ten tyran nám zplodil království, autoritu pocházející ze zla; já byl pro vědu – autoritu, která pochází z pravdy. [...] Hlasem pro republiku jsem hlasoval pro smrt tyrana: pro konec prostituce žen, konec otroctví mužů, konec tmy dětí.“⁵

Umírající si je vědom revolučních otřesů devadesátého třetího roku i teroru. Neschvaluje je, ale přijímá jako jistý druh fatality. Muselo to nevyhnutelně přijít, jako přijde úder blesku, který roztrhne mračna, mračna útisku lidu, jenž trval po staletí. Starý člen Konventu na svém smrtelném loži ozářen paprsky zapadajícího slunce staví do popředí to hlavní, posvátný rozměr Revoluce. Jeho víra v ni, která je jeho náboženstvím, je stále horoucí a neochvějná. Umírá jako světec a sám biskup se před ním sklání.

„Právo má svůj hněv, pane biskupe, a hněv práva je druhem pokroku. Ať si mluví kdo chce co chce, francouzská revoluce je nejmohutnější čin lidských pokolení od příchodu Kristova. Neúplný, budiž, ale vznešený. Revoluce odhalila nedostatky lidské společnosti. Zjemnila ducha; uklidnila jej, uchlácholila, ujasnila; rozlila po světě pokrokové proudy. Byla dobrá. Francouzská revoluce je triumf lidskosti.“⁶

Tajné společnosti a barikády

Během šestnácti let trvání restaurace a osmnácti let trvání červencové monarchie ještě mohli mladí lidé narození v posledním desetiletí 18. století nebo v první dekádě století následujícího, a to především ti, kteří se zapojili do činnosti tajných společností, narazit na některé z dosud žijících „revolucionářů první generace“⁷. Jak čas postupně plynul, doboví svědkové se stávali vzácnější a v předávání revoluční tradice rázem začaly hrát stále důležitější roli knihy.

Revoluce postupně přestávala být živou tradicí a stávala se historií. O její nové podání se postarala čím dál tím bohatší historická literatura, která zahrnula všechny rozporuplné politické vzpomínky do jediné epopeje, jejímž hlavním hrdinou se stal Národ. Přestože tato literatura přímo nelegitimizovala ty či ony revoluční tendence, k jejich legitimizaci nakonec vedla. V první řadě v dějinách spojovala dohromady revoluční ideál a revoluční čin, prezentovala je jako „tlak událostí“ a rázem je tím rehabilitovala. Revoluce se stávala „minulostí použitelnou“ pro zpochybnění „cizácké dynastie“ i tradice, jíž se dovolávala restaurace.⁸ První velké dějiny Revoluce, dějiny Thiersovy (1823–1828) a Mignetovy (1824), takovou interpretaci bezpochyby umožňovaly. Umožňovaly však také interpretaci daleko odvážnější. Měl onen „tlak událostí“, který učinil Revoluci nevyhnutelnou, přestat působit s návratem Bourbonů? Při pozorném sledování přítomnosti bylo totiž patrné, že dosud působí. Neměl proto být návrat Bourbonů jen krátkou peripetií, překážkou, již má pokořený národ překonat odvážným skokem vpřed? Heroickou minulost stále oživovaly paměti a vzpomínky účastníků Revoluce (v letech 1818–1830 jich jen samotní členové Konventu vydali na padesát, přičemž některé měly více svazků). Tyto knihy nechávaly bolestně pocítit kontrast mezi vášněmi, které hýbaly svobodným Národem, a smutnou průměrností života zbařeného jakéhokoli ideálu v režimu, jenž byl jen odplatou sil minulosti určenou Francii představující budoucnost. Připomínaly rovněž, že republika není pro Francii žádným preludem. Francie ji jen dosud pořádně nepoznala, zato však vytvořila hned několik modelů: samozřejmě republiku z roku 1792, avšak také republiku za direktoria, která se nezvrhla v krutovládu. Bylo to tím důležitější, že během restaurace bylo mnoho takových, jimž trojbarevný prapor naháněl strach, jak poznamenává Chateaubriand: „Lidé, kteří na vlastní oči viděli 10. srpen či 2. září, zůstali pod mocným dojmem teroru.“⁹

V roce 1829 vyšlo dílo Philippa Buonarrotiho *Conspiration pour l'Égalité dite de Babeuf* (*Spiknutí za Rovnost nazývané Babeufovo*), které mělo pro formování revolucionářů zvláštní význam. Jeho přínos tkvěl jednak v knize samé, jednak v osobnosti autora. Vyzdvihneme z něj několik hlavních témat, aniž bychom zabíhali do detailů. Na začátku autor připomíná Babeufa a jeho druhy a poprvé podává výklad jejich programu a historie jejich spolčení v letech 1795–1796 (Buonarroti sám byl jeho hybnou pákou), a tak je činí součástí revoluční legendy. Přesto to nebyla jen kniha o minulosti. Program „rovných“ byl prezentován jako historický dokument a současně jako plán nové společnosti, jenž je ve svých hlavních tazích a principech dosud platný. V první řadě šlo o *společné vlastnictví* a z něj vyplývající zrušení vlastnictví soukromého, považované za hlavní opatření pro nastolení „skutečné rovnosti“, sociální spravedlnosti a pravé svrchovanosti lidu. Plán Babeufovy kolektivistické společnosti byl ostatně s množstvím detailů dlouze popisován v podobě utopického vyprá-

vení. Babeufovo spiknutí mělo ve jménu jednoho a téhož naléhavého požadavku spojit republiku s komunistickými ideály, nebo jinými slovy, z komunistických ideálů učinit sociální náplň republiky. Buonarroti rovněž rehabilitoval robespierrovské dědictví: bránil diktaturu montagnardů a jejich konání, zatímco 9. thermidor odhalil jako kontrarevoluční komplot, který zradil a rozbil Revoluci. Navazoval otevřeně na teror jako mocenský systém. „Posvátná rovnost“ vyžadovala na dobu provizoria nastolení revoluční diktatury a návrat k metodám, jež se tak dobře osvědčily v době krutovlády: zatčení členů vlády, mohutné represe vztahující se na kontrarevolucionáře a „podezřelé“, přezkoumání záležitostí bývalých krutovládců, kteří byli pronásledováni reakcí. Kniha rovněž seznamovala s vlastním spiknutím, s jeho strukturami, organizací a konspiračními pravidly. Spiknutí si kladlo za cíl svrhnout moc direktoria a nastolit moc novou. Přípravy měly probíhat v největší tajnosti pomocí pyramidální struktury: na vrcholu mělo stát Direktorium veřejného blaha, kde by se shromažďovaly informace a soustřeďovaly podněty a rozhodnutí. Pod ním měli být revoluční agenti jmenovaní Direktoriem a přímo mu podřízení. Tito agenti měli v pařížských okrscích a v některých vojenských uskupeních vybrat spolehlivé muže a připravovat je na akci. Na znamení shora se celý tento aparát měl dát do pohybu podle plánu vypracovaného Direktoriem a rozpoutat „revoluční den“, k němuž se měl připojit lid připravený na tento den prostřednictvím propagandy, vyvěšování plakátů atd. a zajistit svou účastí vítězství. Absolutní utajení, k němuž přispívalo hierarchické uspořádání, neboť jen velmi omezený počet spříseženců znal Direktorium, které neustále měnilo místo konání schůzek, bylo zárukou účinnosti a úspěšnosti. Členové různých skupin se navzájem neznali, jména a vzkazy měly být zašifrovány. Spiknutí sice neuspělo, avšak podle Buonarrotiho byla jedinou příčinou jeho neúspěchu prostá trhlina, infiltrace policie do řad spříseženců, k níž došlo kvůli jednomu zrádci, který spiknutí zaprodal. Jinými slovy všechny složky revoluce byly připraveny na svém místě: lidé, dobře fungující organizace atd. Lid měl jen čekat na signál a následovat vzbouřence. Buonarrotiho kniha se tedy prezentovala jako učebnice dokonalého spiknutí a vybudování tajného revolučního spolku. Její čtenář měl již dopředu chuť stát se bez meškání jeho členem. Buonarroti označil jména některých vedoucích představitelů spiknutí za rovnost jen kryptogramy pod záminkou, že jsou stále naživu a že by jim odhalení jejich jmen mohlo uškodit nebo je přímo prozradit (byla to ostatně naprosto lichá obava, protože kryptogramy šlo velmi snadno rozluštit a policie znala všechna jména spiklenců už před třiceti lety...).

Dílo mělo o to větší význam, že jeho autor nebyl jen bývalým členem spiknutí za rovnost. Když jeho kniha vyšla, těšil se u francouzských a italských revolucionářů velké vážnosti. Byl považován za rádce a učitele tajných spiknutí a bylo vskutku málo spříseženství, do nichž by se nějak přímo či nepřímo

nenamočil. Proto, že kniha byla napsaná právě Buonarrotem, netýkala se jen minulosti, ale obracela se do budoucnosti a vyzývala k činu. Naléhavost její výzvy umocňoval okamžik vydání, neboť karbonářství bylo po svém neúspěchu v útlumu. *Spiknutí za rovnost* nechávalo ožít staré boje a probouzelo síly pro nové zápasy. I když to Buonarroti jistě nemohl předvídat, o několik měsíců později vypukla červencová revoluce. Dílo mělo obrovský úspěch: několik vydání, počet jejichž výtisků dosahoval třiceti tisíc exemplářů (v té době přehnaný a málo pravděpodobný počet, avšak za těch časů by i polovina znamenala velký úspěch). V roce 1836 je kniha přeložena do angličtiny a v roce 1844 přichází s návrhem překladu do němčiny mladý německý filosof, doktor K. Marx.

„Životní dráha spiklence je nejobtížnější, ale současně nejzáslušnější ze všech; než se na ni dáme, musíme ovšem jeden druhého pořádně oťukat,“ říkal Buonarroti učedníkům revoluce, kteří k němu přicházeli pro radu. V Evropě Svaté aliance bylo uchylování se ke spiknutím a k tajným spolkům v jistém slova smyslu osudové. Chyběl demokratický prostor, fungovala řada omezení svobody tisku a slova, panovala nedůvěra vůči jakémukoli politickému sdružování i obava z liberálních myšlenek. Všechny podezřívavé a autoritářské monarchistické režimy nutily své odpůrce k podzemní činnosti. Z toho plyne, že jakmile se tajné společnosti postavily na nohy, rozvíjely a pěstovaly si svou vlastní tradici. Buonarroti, který byl v té věci znalý, správně zdůraznil jejich specifickou, když tvrdil, že „tajný spolek je demokratický ve svých zásadách a cílech, avšak jeho podoba a uspořádání demokratické být nemohou“.

V letech 1815–1848 představují tajné společnosti v Evropě mezinárodní jev. Najdeme je ve Francii, v italských státech, v Rusku a v německých státech, v Rakousku i v Polsku. Jelikož však není naším úkolem zabývat se zde jejich složitými a klikatými dějinami, spokojíme se s připomenutím některých stručných údajů a s určením několika důležitých časových bodů.

Dvacátá léta 19. století jsou ve Francii a v Itálii poznamenána činností karbonářů. Na jihu i na severu Itálie vytvořili karbonáři nejvýznamnější tajnou společnost s hierarchickým uspořádáním, která se inspirovala zednářskou lóží (it. slovo *carbon* – uhlí symbolizovalo žár, s nímž se karbonáři rozhodli udržovat plamen svobody; mezi sebou si říkali „dobří strýci“). Systém znamení jim umožňoval poznat se navzájem a komunikovat spolu a poskytl jim jakousi identitu. Po útěku Murata a návratu monarchů na trůn Království obojí Sicílie se karbonáři stali liberálním hnutím, které mělo za cíl vyhnat Rakušany, ochránce autoritativních monarchií, a nastolit konstituční systém. V roce 1820 rozpoutali revoluci, již podporovala část armády a která rychle zachvátila království. Král Ferdinand I. byl nucen přivolit k ústavě a skupiny povstalců se zmocnily Neapole. Vítězství revolucionářů netrvalo dlouho, po jistém váhání se Rakousko, které drželo krále jako rukojmí a jež se k revoluci a k liberálním

reformám stavělo od počátku nepřátelsky, rozhodlo nechat zasáhnout své oddíly. Revoluce byla rozdracena. Neapol padla 23. března 1821 a represe, které následovaly, byly velmi tvrdé: popravy, uvěznění, mnozí spiklenci byli donuceni odejít do vyhnanství. Po tomto neúspěchu ti, kdo z italského karbonářského hnutí zbyli, vyvíjeli ještě nějakou činnost, a to zejména v církevních státech, než v roce 1821 papež Pius VII. exkomunikoval všechny karbonáře a jejich pomocníky.

Do Francie karbonářství přenesli dva mladí zednáři Joubert a Dugied, kteří se již zapletli do opozičního hnutí proti restauraci a kteří se vydali bojovat do Itálie, kde se stali členy tajné organizace. (Není ostatně vyloučeno, že do Francie znovu zanesli obřad karbonářů a jejich organizaci. Je totiž možné, že první karbonářské hnutí existovalo ve Franche-Comté hned na počátku 19. století a že to byli Francouzi, kdo jej na jih Itálie přinesli...) V březnu roku 1821 se konala první schůzka karbonářů v Paříži (významnou roli sehráli Buchez a Bazard) a karbonářské hnutí, které až na několik změn přejímalo italský vzor, rychle zaznamenalo velký úspěch. Své členy získávalo mezi studenty a bývalými důstojníky císařské armády a podařilo se mu rovněž uchytit se v jednotkách aktivně činné armády. Přes Paříž se karbonářská síť roztáhla do několika dalších měst. Její zakladatelé hledali oporu u liberální opozice, aby svému hnutí dodali větší vážnosti, a podařilo se jim připojit k němu mnohé význačné osobnosti (mezi jinými poslance La Fayette a jeho syna, Voyera d'Argenson, Manuela, alsaského průmyslníka Koechlina). V prosinci 1821 a v únoru 1822 se karbonáři pokoušejí rozpoutat ozbrojené povstání (hlavně v Belfortu a Saumuru), které však končí neúspěchem. Represe byla nebývale krutá – největší pozornost na sebe upoutal veřejný proces a poprava „čtyř seržantů z La Rochelle“, k nimž se ještě vrátíme. Z tohoto neúspěchu už se karbonářství nikdy nevzpamatovalo. Mnozí jeho členové se obrátili k jiným formám veřejné činnosti, zejména pak k saint-simonismu, jehož nejvýznamnější postavou se stal Bazard.

Zmíníme se ještě velmi stručně o tajných spolcích *děkabristů*, jejichž činnost vyústila v pokusu o vojenskou vzpuru 26. prosince 1825 (14. prosince podle starého kalendáře). Po vítězství nad Napoleonem ruští důstojníci nasáklí liberálními myšlenkami začali od roku 1816 vytvářet na základě zednářských lóží tajné spolky, jež následovaly jeden za druhým až do roku 1825 (Společnost pro všeobecné blaho neboli Svaz štěstí, Společnost věrných synů vlasti, Jižní a Severní spolek), které však neměly s tajnými spolky ve Francii nebo v Itálii žádné spojení. Po dobu několika let se v těchto spolcích diskutovalo o návrzích politických a sociálních reforem, zejména o ustanovení konstitučního režimu, a počítalo se dokonce i s ozbrojenou akcí. Po náhlé smrti Alexandra I. se spiklenci rozhodli k povstání části petrohradských oddílů. Shromáždili se na

Senátním náměstím v Petrohradě a na popud svých důstojníků odmítli složit přísahu novému carovi Mikuláši I. Vzpouza byla potlačena dělostřelectvem a více než dvě stě vojáků bylo popraveno (ačkoli o plánech spiklenců nic nevěděli a uposlechli pouze rozkazu svých důstojníků). Zvláštní soudní dvůr odsoudil pět vůdců spiknutí: Pestěla, Rylejeva, Muravjova-Apostola, Bestuževa a Kachovského k rozčtvrcení. Car jejich trest změnil na jiný, o něco civilizovanější – 25. července 1826 byli pověšeni. Kolem tří stovek spiklenců bylo odsouzeno k deportaci, k nuceným pracem, na léta vězení v pevnosti atd.

Červencová revoluce roku 1830 otevřela určitý svobodný prostor a tím existenci tajných spolků učinila zbytečnou, i když to bylo jen na krátkou dobu. A tak jsme svědky toho, jak se jako houby po dešti rodí povolené politické spolky a kluby jako například Společnost pro pořádek a pokrok, Spolek politických odsouzenců, Spolek znovuzrozených svobodných atd. 30. července v Paříži vzniká nejvýznamnější z nich – Společnost přátel lidu, která je otevřeně republikánská (mezi jejími zakladateli se nacházejí i bývalí karbonáři jako Buchez, Blanqui či Trélat) a jejíž veřejné schůze někdy přitahují až na tisíce osob. Po jejím zákazu v prosinci 1832 se silně projevuje potřeba spolku, jenž by navázal na její činnost, ale byl by tentokrát tajný; v dubnu roku 1833 je takový spolek téměř zformován. Přijímá název *Společnost pro práva člověka a občana* a inspiruje se jakobínským vzorem: mateřská společnost, která čítá na tři tisíce členů, sídlí v Paříži a k ní se druží četné společnosti v departementech a zvláště významná společnost v Lyonu. Veřejný pohřeb generála Lamarqua, jenž se vyznamenal během revolučních a císařských válek a od roku 1828 byl jedním z vůdců republikánské opozice, se stal 5. a 6. června 1832 příležitostí k prvnímu republikánskému povstání za červencové monarchie. Členové Společnosti přátel lidu zase sehráli významnou roli v pouličních bojích a na barikádách, i když po smělém odporu bylo povstání střelbou z děl rozdraceno. V dubnu 1834 Společnost pro práva člověka a občana zorganizovala nová povstání nejdříve v Lyonu (od 9. do 12. dubna) a pak v Paříži (13. dubna), jež byla krutě potlačena armádou.

Několik měsíců po této porážce byla na troskách Společnosti pro práva člověka a občana založena Společnost rodin, jejíž hybnou pákou se stali Barbès a Blanqui. Přes velmi přísná konspirační pravidla a schopnou organizaci policie nakonec „rodiny“ (v březnu 1836) odhalila a rozbila, ještě dřív než společnost stačila dokončit přípravy k ozbrojené akci. Z trosk „rodin“ se nakonec zrodila Společnost ročních období, jejíž duší se stal opět Blanqui. 12. května 1839 rozpoutala „roční období“ po úzkostlivě pečlivých přípravách a intenzivním nácviu poslední republikánské povstání za červencové monarchie. Bylo neúspěšné a jeho předáci byly zatčeni a odsouzeni k dlouholetému vězení. Společnost se přesto znovu postavila na nohy a pokračovala v některých aktivitách, zejména pak v propagandistické činnosti, a to až do revoluce 1848.

To byla pouze historická připomínka, jistě poněkud schematizující a kusá, mnohem podrobněji se budeme zabývat činností a fungováním společností. Než se do toho pustíme, zmíníme se ještě o jevu, který je pro dějiny revolucionářů velmi významný, totiž o tom, jak spolky postupně nabývaly *mezinárodního* charakteru, jenž se projevuje především založením *Mladé Evropy* v roce 1834 skupinou politických vyhnanců ve Švýcarsku z iniciativy Mazziniho. Mazzini patřil ke karbonářům, byl zatčen, uvězněn a pak vypovězen z Francie. V roce 1831 vyvodil důsledky z neúspěchu karbonářského hnutí a založil novou organizaci – *Mladou Itálii*, jež si kladla za cíl svobodnou, sjednocenou, republikánskou Itálii. Nová organizace využila pro svou činnost možností, které jí poskytovaly země s více či méně liberálním režimem: Francie po červencové revoluci, Švýcarsko a Anglie. Tak mohl Mazzini založit časopis, jenž se také jmenoval *Mladá Itálie* (*La Giovine Italia*), byl vydáván v cizině a ilegálně šířen v Itálii. Ze zbytků karbonářů v Itálii vytvořil celou síť přívrženců své organizace. Společnost zůstala rovněž tajná, i když slavnostní obřady a kultury, na nichž karbonáři tak lpěli, získaly jednodušší podobu a činnost se soustředila hlavně na přípravu ozbrojeného povstání. Přestože se centrum všech iniciativ nacházelo v zahraničí, několik pokusů o ozbrojenou akci, které za sebou v letech 1834–1848 následovaly, nakonec skončilo neúspěchem. Jak jsme již uvedli, v roce 1834 Mazzini zakládá *Mladou Evropu*, která seskupovala polské, německé a řecké vyhnance stejně jako Švýcary. Hlavní myšlenkou bylo vytvořit „sdružení utiskovaných proti utiskovatelům, ať pocházeli z jakékoli země“, neboli koalici národních společností nazvaných podle každé z nich, jako bylo Mladé Polsko či Mladé Německo atd, jež by symbolizovaly jakousi Svatou alianci utiskovaných národů. Avšak domnívat se, že pár vyhnanců – demokratů, kteří se náhodně setkali v exilu, může reprezentovat něco jiného než sami sebe a své naděje v budoucnost lidu, by znamenalo obelhávat sebe sama. Možnosti činnosti těchto skupin byly totiž velmi omezené, i když samotná myšlenka společné věci utiskovaných národů a solidarity mezi revolucionáři si nakonec svoji cestičku přece jen našla. Polští emigranti, kteří po neúspěchu povstání z roku 1830 našli azyl hlavně ve Francii, ale také v Belgii, Švýcarsku a Anglii, vytvořili pravou zásobárnu bojovníků revolučního hnutí pro celou Evropu – Poláky najdeme na všech barikádách.

Nyní se konečně můžeme vrátit k naší výchozí otázce: Jaká existence čekala revolucionáře v tomto období tajných spolků? Být revolucionářem, jak jsme již řekli, je kolektivní zkušenost, která se vytváří *s jedněmi proti druhým*. Přes kupíci se neúspěchy se v tajných spolcích dařilo zaučovat a formovat nové revolucionáře. Podoba jejich činnosti, způsob mluvy, představy a symbolické úkony byly součástí odpovědi na otázku, co má revolucionář dělat, či jinými slovy, co dělá revolucionáře revolucionářem, jak se jím stát. Tyto části odpovědi bychom rádi jednu po druhé probrali a vyšli přitom z pozorného zkoumá-

ní francouzských tajných společností, o nichž jsme se před chvílí zmínili. Nechceme ani tak charakterizovat tu či onu společnost, jako spíše odvodit z nich podobu kolektivního životopisu revolucionářů. Proto postupně pojednáme o iniciaci, konspiraci – jejich pravidlech a strukturách, náboru členů a ideologické motivaci, kolektivní paměti a kultu mučedníků.

Jak jsme již uvedli, v začátcích tajných společností často najdeme model zednářské lóže. Mladým lidem, kteří se v roce 1820 snažili sdružit odpůrce restaurace, se „podoba zednářských lóží s jejich tajemstvími a podmínkami pro přijetí, jejichž stanovy šlo snadno změnit, zdála vyhovující, a tak byla založena lóže *Přátel pravdy*“. Způsob přijímání nových členů se hned na začátku zbavil tradičních praktik svobodného zednářství. „Do pozadí jsme odsunuli zastaralé otázky typu: Čím jsme povinováni Bohu? nebo Co je to čest? a na prvním místě jsme se ptali: Čím jsme povinováni své vlasti?“⁴⁰ Přesto se rychle ukázalo, že lóže není dostatečně schopna uhlídat tajemství a že není ani strukturou, která by odpovídala potřebám kolektivní činnosti, a tak vzniká na principu zednářské lóže karbonářství. Iniciační obřady se liší od jednoho karbonářského trhu k druhému. V některých případech používá slavnostní formy inspirované zednářstvím. Nový adept s páskou přes oči, obklopený „dobrymi strýci“, s rukama spoutanýma skládal přísahu:

„Přisahám na svou čest a na meč pomsty, že uchovám všechna tajemství společnosti X, budu kryt její existenci a spojím své úsilí s úsilím přátel své vlasti, abych jí sloužil uskutečňováním jejích práv a uvedl ji do stavu, v němž si bude moci zvolit vládu založenou na principu svrchovanosti lidu.“

Po přísaze mu byla sňata páska z očí a on spatřil své druhy, kteří mu teď sami přísahali pomoc, pokud bude cítit stanovy, a potrestání, když je zradí. Tento obřad měl často prostší podobu a obešel se bez zednářských doplňků jako pásky, pout atd. Nový přívrženec se zavázal, že uchová nejpřísnější tajemství týkající se sdružení a jeho činnosti, že si opatří pušku a dvacet pět nábojů, že každý měsíc zaplatí členský příspěvek ve výši jednoho franku, a konečně že bude připraven uposlechnout rozkazů hlavního trhu, nejvyšší karbonářské instance. Přisahalo se rovněž, že nový karbonář nebude členem žádné další organizace ani lóže.

Po červencové revoluci během krátkodobé legální existence lidových klubů a spolků se přijetí do Společnosti přátel lidu provádělo bez tajemných formulí. Přijetí nového člena se dělo na základě doporučení jiných členů nebo protože byl nový adept dostatečně znám a spočívalo v přihlášení se k vlastenectví a v přijetí stanov. Návrat ke konspiraci vrátí organizacím nazpět slavnostní ráz iniciace i jejich důmyslné obřady. Společnost rodin nám v tom-

to ohledu pokytuje zcela výjimečný příklad. Žadatel musel dosáhnout dospělosti, „těšit se dobré pověsti, mít dobré chování, doložit prostředky své existence, být nanejvýše mlčenlivý“. Pokud výsledky předběžného prošetření žadatele byly kladné, mohl být zasvěcen. Člen spolku, jenž ho doporučil, ho se zavázanýma očima dovedl na neznámé místo. Před porotou složenou ze tří osob musel kandidát složit přísahu, že uchová v nejhlubší tajnosti vše, co bude následovat. Poté byl podroben zkoušce, během níž musel podle vzoru stanoveného společností odpovědět na otázky, které se podobaly jakémusi politicko-sociálnímu katechismu.

1. Co si myslíš o současné vládě?
– Že zrazuje lid i zemi.
2. V čím zájmu pracuje?
– V zájmu malého počtu privilegovaných.
3. Kdo jsou dnešní aristokraté?
– Ti, kdo mají peníze, bankéři, obchodníci, držitelé monopolu, velcí vlastníci, burzovní spekulanti, jedním slovem vykořisťovatelé, kteří tyjí z bídy lidu.
4. Jaký je zákon, v jehož zájmu vládnou?
– Síla.
5. Jaká neřest ve společnosti převažuje?
– Egoismus.
6. Co stojí na místě cti, poctivosti a ctnosti?
– Peníze.
7. Jakého člověka společnost uctívá?
– Bohatého a mocného.
8. Kdo je pronásledován, kým se pohrdá, kdo je postaven mimo zákon?
– Chudý a slabý.
9. Co si myslíš o zákonem stanovené potravní dani, dani ze soli a z nápojů?
– Jsou to nenáviděné daně určené k vysávání lidu, jichž jsou bohatí ušetřeni.
10. Co je lid?
– Lid je souhrn občanů, kteří pracují.
11. Jak se s ním podle zákona zachází?
– Zachází se s ním jako s otrokem.
12. Jaký je osud proletářů za vlády bohatých?
– Osud proletáře je podoben osudu nevolníka nebo černého otroka, jehož život je protkán nekonečnou bídou, únavou a utrpením.
13. Jaký je základní princip, na němž je založena řádná společnost?
– Rovnost.

14. Jaká mají být práva občana v dobře spravované zemi?

– Právo na existenci, právo na bezplatné vzdělání, právo podílet se na vládnutí; tato práva odpovídají oddanosti vůči společnosti a bratrství mezi občany.

15. Je nutné provést politickou a sociální revoluci?

– Je nutné provést sociální revoluci.

Kandidát byl poté informován o cílech společnosti a byl tázán zejména na to, je-li si vědom rizik, jež na sebe bere a nebezpečí, které podstupuje:

„Později, až přijde naše hodina, vezmeme do rukou zbraně, abychom se sadili vládu, jež zrazuje vlast. Budeš v ten den s námi?... Cítíš, zda budeš mít sílu čelit nebezpečí? Rozmysli si to dobře, je to nebezpečný podnik. Až zazní signál k boji, jsi rozhodnut zemřít se zbraní v ruce za věc celého lidstva?“

Po souhlasných odpovědích kandidát konečně skládal přísahu:

„Přísahám, že neprozradím nikomu, ani svým nejbližším příbuzným, co mezi námi bude ujednáno; přísahám, že budu poslušen zákonů tohoto sdružení, že budu svoji nenávisť a pomstou stíhat zrádce, kteří by proklouzli do našich řad, že budu milovat a chránit své bratry a že obětuji svůj život a svou svobodu za vítězství naší posvátné věci.“

Není jisté, zda tímto důmyslným iniciačním rituálem skutečně prošli všichni žadatelé, je totiž možné, že byl vypracováván postupně podle toho, jak se společnost vyvíjela. Přináší nám však však jedinečné svědectví nejen o ideologii a politické orientaci *rodin*, ale, a to především, o revolučním způsobu myšlení, o způsobu bytí revolucionáře, jenž v sobě spojuje romantická konspirační tajemství s hledáním účinnosti, politické vzdělávání s nadšením, individuální obět s požadavkem sociální spravedlnosti, uplatňování svobody s přísnou disciplínou a poslušností vedoucím členům.

Konspirace byla hlavní činností tajné společnosti v jejím celku i každého z jejích členů. Byla to riskantní a úmorná práce nutná k zajištění bezpečnosti schůzek, dodržování tajných komunikačních kódů, zachování úkrytů, kde se daly vyzvednout zbraně, a k provádění výcviku, jemuž se museli členové spolku podrobit. Byla to činnost tím složitější, že se často řídila protichůdnými cíli. Má-li být totiž společenství silné, je třeba neustále zvyšovat počet jeho členů; posílení jeho činnosti s sebou přináší častější setkávání; stále větší počet členů a vypracovávání konkrétních plánů přímých akcí vyžaduje alespoň minimální zápisky, diagramy, plány ulic atd. Avšak čím je počet členů větší, tím hůře se

uchovává tajemství; čím častější jsou schůze, tím větší jsou rizika odhalení policí; čím víc mezistupňů existuje mezi základnou a řídicím centrem, tím méně účinný a transparentní je celek; čím úplnější jsou informace, tím větší je nebezpečí prozrazení celého podniku v případě, že se policii dostanou do rukou listiny. K tomu ještě dodejme, že konspirovat znamená hromadit neúspěchy, překonávat skleslost, znovu začínat s novou organizací na troskách té staré, rozbité policí, hledat nové stoupence a prověřovat je, mít se na pozoru před policejními agenty a provokatéry atd.

Organizační struktura převzatá od italských karbonářů a přizpůsobená francouzským podmínkám těmto nárokům a překážkám vyhovovala nejlépe. Spočívala v podstatě na třech principech: základní buňky, jedna před druhou pečlivě uzavřena; mezistupňové články uspořádané hierarchicky, každá vyšší se stále nižším a nižším počtem členů; na vrcholu pyramidy pak řídicí výbor, v jehož rukou se soustředila veškerá rozhodnutí. Z toho vyplývá, že stanovy karbonářů počítaly s třemi druhy trhů, z nichž jedny byly podřízeny druhým: dílčí trhy, centrální trhy a hlavní trh. Každé shromáždění dvaceti karbonářů tvořilo dílčí trh, jenž si volil svého předsedu, cenzora a zástupce (*député*). Když v jednom městě nebo departementu počet dílčích trhů vzrostl na dvacet, jejich dvacet zástupců se spojilo a vytvořilo centrální trh, a konečně zástupci dvaceti centrálních trhů jmenovali hlavní trh, s nímž byli ve spojení jen oni sami. Karbonáři tedy museli zajistit volby pro své jednotlivé instance odzdola až na vrchol. Tato praxe s sebou nesla i opačnou zásadu: zakladatelé, kteří byli jedinými členy budoucího sdružení, vždy začali tím, že se prohlásili za hlavní trh, pak každý z nich kolem sebe shromáždil několik mladých lidí, jež ustanovil za centrální trh, a každý z jeho členů se následně snažil vytvořit dílčí trh, když přitom sám sebe označil za jeho zástupce. Jak jsme již uvedli, zakladatelé společně volili do hlavního trhu osobnosti z řad legální liberální opozice, kteří se ostatně schůzí účastnili jen zřídkakdy.

Společnost pro práva člověka přijala podobnou strukturu, učinila ji pouze o něco pružnější. Město Paříž bylo rozděleno do dvaceti sekcí o nejméně deseti a nejvíce dvaceti členech podle městských okrsků a čtvrtí. Každou sekci řídil hlavní vůdce, jeho zástupce a tři kvinturioni; každý okrsek komisař a celou konstrukci zastřešoval centrální jedenáctičlenný výbor (jeho předsedou byl zvolen Godefroy Cavaignac). Každá sekce měla své jméno jako například Budoucnost, Demokracie, Jednota atp. Většina venkovských společností přijala stejnou strukturu. Uchovávaly si sice určitou samostatnost, avšak všechny dostávaly pravidelné podněty z mateřské společnosti podobně jako v jakobínském organizačním modelu. Lyonská společnost ovšem byla přinejmenším stejně mocná jako pařížská. Společnost rodin a Společnost ročních období poznamenané silnou osobností Blanquiho přijaly mnohem přísnější, téměř vojenskou strukturu. Jádrem „Rodin“ tvořila *rodina* čítající pět až dvanáct členů,

kteřá se sdružovala pod vedením velitele jmenovaného z centra. Pět či šest *rodin* tvořilo jednu sekci řízenou velitelem sekce. Dvě nebo tři sekce tvořily jednu čtvrt v čele s velitelem čtvrti. Velitelé čtvrtí zase vybírali jednoho revolučního agenta, jenž se stal členem výboru zastřešujícího celou společnost (tato struktura se ostatně velmi podobá organizaci, kterou v roce 1796 přijali Rovní a kterou ve své knize dlouze popisuje Buonarroti). Společnost existovala vylučně v Paříži a její činnost se podřizovala přípravě ozbrojeného povstání v hlavním městě. Při vstupu do tohoto sdružení byl každý člen požádán poskytnout určité množství střelného prachu, jež odpovídalo jeho jmění. Výbor zůstal v utajení, členové Společnosti jej neznali, neboť se měl ukázat až ve chvíli povstání, během něhož měli být členové poslušni svého velitele a respektovat veškerou přísnost vojenské disciplíny. Záměrně jim bylo zakázáno vstoupit na veřejná místa v případě, že se Výbor nepostaví do čela sdružení. Společnost ročních období se řídila stejnými principy. Základní buňka se skládala ze šesti členů pod vedením sedmého zvaného *neděle*, jež spolu s ostatními tvořil *týden*; čtyři týdny tvořily měsíc pod velením velitele zvaného *červenec*, který znal podle stanovené zásady jen čtyři podřízené *neděle*. Tři *měsíce* tvořily jedno *roční období* s velitelem nazývaným *jaro*, jež znal pouze *července*. Konečně čtyři roční období tvořily *rok*, kterému velel *revoluční agent*. Každému veliteli i členu bylo zakázáno psát si nebo vlastnit písemnosti o společnosti (na základě poučení, které vytěžili z rozbití „Rodin“ policí). Ti, kdo k organizaci patřili, u sebe neměli ani střelný prach ani zbraně; nejvyšší vedení mělo zůstat v utajení až do dne povstání.

Iniciace nových stoupenců, předávání nařízení shora, práce nad plány povstání atd., zkrátka všechny tyto činnosti s sebou nutně přinášely méně či více pravidelné schůzky členů na úrovních odpovídajících jejich postavení uvnitř hierarchie. Tak například hlavní trh karbonářů se scházel až třikrát týdně. Společnost rodin zase během zimy 1835–1836 pilně chystala zásoby munice (náboje, které si měli donést její přívrženci, nestačily). Pro tento cíl si společnost v Paříži pronajala dům, kde byla umístěna „laboratoř rodinného jmění“. Skupina členů tu systematicky pracovala a vedoucí činitelé, zejména Blanqui, toto místo pravidelně navštěvovali. I když se měli velmi na pozoru, neustálé příchody a odchody lidí na sebe upoutaly pozornost sousedů, kteří upozornili policii, již tato tajná továrna i její osazenstvo padly do rukou. Jak jsme již uvedli, po této vážné příhodě Společnost ročních období omezila styk mezi svými členy a učinila opatření, aby v případě udání minimalizovala škody. V zájmu své životaschopnosti a uchování členské základny však musela svým členům dát pocítit, že stále existuje, a přesvědčit je o své síle. Bylo rovněž třeba, aby se členové *společně* připravovali na hromadné akce chystané na „velký den“. Proto „Roční období“ pořádala kromě schůzí *týdnů* a *měsíců*, jichž se účastnily jednotlivé složky této organizace, přehlídky všech svých stoupen-

ců. Aniž jim dala předem vědět, jako by šlo o volání do zbraně, vyzvala své členy, aby se rozptýlili po *ročních obdobích* v bočních ulicích, které ústily do jediné dlouhé hlavní třídy. Pouze velitelé *ročních období* se zdržovali na jejím okraji a čekali na revolučního agenta. Tak mohl agent na konci každé boční ulice nalézt jednoho velitele, jenž ho zpravil o početním stavu přítomných i o těch, kdo chyběli. Podobných příkladů, které bychom mohli vyjmenovávat jeden za druhým, existuje spousta. Dokazují, že ať byly konspirační opatření jakéhokoli rázu, tajná společnost se pro své členy nutně stávala *místem setkávání a určitou formou sociálního styku*. V bezprostředním okolí každého revolucionáře se zpravidla nacházel jeden nebo i více dalších revolucionářů. Patřit do nějakého spolku znamenalo mít kamarádké a přátelské styky s jeho členy. Členové společnosti často pocházeli ze stejného prostředí a setkávali se proto také při jiných příležitostech než jen na tajných schůzích. Například studenti z vysokých škol, kteří žili v dosti úzkém kruhu, v němž se mezi sebou dobře znali, se ve velkém množství účastnili pařížských trhů. Podle vyprávění očitého svědka se v prosinci 1821 karbonáři na cestě do Belfortu, kde se chystalo povstání, přepravovali v téměř odkrytých koleskách. Neskrývali své „bláznivé veselí“ a přihodilo se „nejednou, že zpívali *Marseillaisu*, když uháněli vpřed, a poštovní panáči, kteří dávno odvykli slyšet tento revoluční zpěv, jim dávali hlasitě najevo svou radost i údiv“.¹¹ V „Ročních obdobích“ byl s určitostí vždy vyšší podíl dělníků a řemeslníků než v předchozích společnostech, avšak jednoho dne se několik „období“ zformovalo přímo na základě stavovské příslušnosti, a tak vznikla „období“ složená ze ševců, krejčích, kuchařů atp. Tito členové se nutně znali od vidění a občas i podle jména a měli nespočet příležitostí udržovat osobní styky mimo své tajné schůze. A to ani nemluvě o „starých“ revolucionářích, bojovnících, kteří prošli všemi spiknutími a kteří se po rozbití jedné tajné společnosti znovu setkali v jiné, jež byla její nástupkyní, a znali se z četných schůzí, společných pobytů ve vězení atd. Mezi těmito lidmi, kteří po léta společně sdíleli rizika i tajemství, se vytvořily velice úzké vztahy.

Rizika spojená s prozrazením tajné společnosti byla úměrná místu, na němž revolucionář v pyramidální hierarchii stál, a z něj plynoucím informacím, které měl k dispozici. Když na jaře 1836 policie odhalila tajnou továrnu na střelivo, kterou zřídily „Rodiny“, sledovala stopu, jež ji zavedla k bydlíšti Barbèse a Blanquiho, kde padla na záznamy: seznam jmen a adres atd. Zabavení kompromitujících materiálů mohlo mít ještě horší následky, avšak Blanqui instinktivně spolkl nejvíce kompromitující listy (komisaři prý řekl: „A teď si je hledejte“...). Byla to činnost se stále větším rizikem a také činnost čím dál tím víc vyčerpávající. Prostá členská základna věnovala své společnosti jen část svého času: členové si museli vydělávat na živobytí, starat se o své rodiny atd. Ostatně mnozí z nich zůstávali ve společnosti jen po omezenou dobu. Zpravidla byli revolucionáři jen pár let, a to hned z několika důvodů: kvůli vyčer-

pání počátečního nadšení, únavě z čekání na „velký den“, rozbití tajné společnosti atd. Řídit některou z tajných společností, skrývat se, zahlazovat stopy, vstupovat do kontaktu s agenty, připravovat plán povstání, řídit se konspiračními pravidly, která byla stále důmyslnější, naproti tomu vyžadovalo čím dál tím víc času. Tímto způsobem se postupně začíná rodit podoba *profesionálního revolucionáře*, jehož symbolem se stává Blanqui, který nedělal nic jiného než že byl revolucionářem. Jeho život se dělí na pobyty ve vězení a na revoluční činnost. Je neúnavný, sotva se dostane na svobodu, hned začíná, často od píky, pracovat znovu. Obětuje svůj soukromý život, žije pro revoluci. Z toho vyplývá, že je nemyslitelné, aby *byl placen* svojí organizací. Slučovat peníze a revoluci je nepřijatelné, protože je to v příkrém rozporu se *ctí revolucionáře*. Blanqui žil víc než skromně. Zamlada pracoval jako novinář, později byl natolik pohlcen svojí ilegální činností, že žil z rodinných prostředků, spal u svých druhů atd.

V mravním kódu i v představách revolucionáře patřilo nejdůležitější místo cti a věrnosti. Čest znamenala cítit své závazky, které byly slavnostně posvěceny při iniciačním obřadu. Znamenalo to v první řadě povinnost uchovat tajemství a nikdy nezradit společnost a její věc, obzvláště ne v případě výsledků po zatčení. Podlehnout policii, i kdyby to bylo projevem chvilkové slabosti, doznat se, vydat tajemství a své druhy bylo považováno za největší ohavnost, která se neodpouštěla a dokonce i pouhé podezření mohlo zničit život nejednoho revolucionáře. To byl i případ Blanquiho: 18. března 1848, pět týdnů po začátku revoluce, jeho nepřátelé vynesli z policejního archivu jeho „složku“, jak bychom dnes řekli. Spis Taschereau (podle jména muže, který jej zveřejnil, bývalého generálního tajemníka pařížské prefektury majícího přístup k tajným záznamům policie) přinášel prohlášení, které měl Blanqui učinit před ministrem vnitra na podzim roku 1839 během svého uvěznění, jež následovalo po neúspěšném ozbrojeném povstání připraveném „Ročními obdobími“. Blanqui zuřivě popřel pravost této písemnosti a označil ji za podvrh vyrobený policií. Několik z jeho spolubojovníků (mezi jinými i Barbès) jej přesto označili za pravdivý. Tato aféra zůstává dodnes nejasná a Blanqui se nikdy nezbavil nařčení, která ho pronásledovala dokonce i ve vězeních, v nichž ještě strávil dlouhá léta.

Kolik vlastně revolucionářů bylo? Každá odpověď je pouze hypotetická a přibližná, a to hned z několika důvodů. Protože se jedná o tajné společnosti, seznamy členů a další podobné dokumenty pochopitelně chybí. Pokud vůbec kdy existovaly (při domovní prohlídce, když Blanqui spolkl záznamy, policie nicméně zabavila částečné seznamy), byly nutně provizorní a neúplné. Počet stoupců se i v těch nejlépe organizovaných společnostech neustále měnil – členové se zúčastnili několika schůzí, ztratili odvahu a zmizeli. K tomu je ještě nutno počítat s mystifikací způsobenou tajným charakterem organizace a z něj vyplývajícím nedostatkem transparentnosti. Ti, kdo stáli v čele, měli

tendenci k velikášství a přehánění počtu členů. Stejnou tendenci ostatně projevují i ti, kdo jsou u moci. V roce 1822 vojenské velení v Metách odhadovalo počet karbonářů na osm set tisíc. Byl to jen výplod fantazie, který určovala míra paniky, jež vládla mezi mocnými.

Přes tyto výhrady můžeme přece jen několik číselných údajů uvést. Karbonáři byli pravděpodobně nejpočetnější, jejich počet se blíží k 30 000 nebo dokonce i k 60 000 v době, kdy jejich činnost vrcholila. Abychom mohli určit míru důležitosti karbonářského hnutí, musíme si být rovněž vědomi jeho velké rozšířenosti ve městech mimo Paříž, zvláště v Lyonu, Marseille, Nantes, La Rochelle, Metách, Nancy, Belfortu a ve Štrasburku.¹² Společnost za práva člověka a občana, která, jak jsme již uvedli, byla ve svých počátcích legálním sdružením, čítala v Paříži něco přes 3000 stoupenců, přibližně stejný počet jich měla i v Lyonu a uchytila se i v dalších městech. „Rodiny“ a „Roční období“ existovaly jen v Paříži a měly daleko menší počet členů. „Rodinám“ se v době jejich vrcholu podařilo sdružit 1200 stoupenců; „Roční období“ nepřekročily tři roky, tj. tisíc členů. Přesto si povšimněme, že během všeobecných přehlídek, o nichž tu již byla zmínka, bylo přítomno 500–600 spříseženců. V hlavním okamžiku během povstání 12. května 1839 bylo napočítáno – podle různých zdrojů – něco mezi 200–400 povstalci.

Pokud jde o *prostředí*, z něhož se tito revolucionáři rekrutovali, upozorníme pouze schematicky na několik tendencí. U karbonářů se setkávají hlavně studenti, mladí duchovní, rezervní důstojníci a činní vojáci. V „Rodinách“ a „Ročních obdobích“ se nachází rovněž studenti a zvláště pozoruhodné je to, že účast řemeslníků a dělníků je čím dál silnější (jak jsme již naznačili, stávalo se, že některá *roční období* byla složena z řemeslníků stejného cechu). Nová společnost často vznikala na troskách své předchůdkyně, avšak přesto je nelehké určit, do jaké míry se nábor uskutečňoval mezi nově příchozími a do jaké míry se za členy přijímali „staří“, kteří se již namočili v jiných konspiračních společnostech. Symbolem takové kontinuity se znovu stává Blanqui, jenž byl zasvěcen jako *carbonaro*, ale podílel se mezi lety 1822 až 1848 na činnosti téměř všech konspiračních spolků.¹³

Lidé se stávají revolucionáři z mnoha důvodů vepsaných v jejich životních osudech a váha politické či ideologické volby se od jednoho člověka k druhému liší. Přesto ji můžeme zachytit v té míře, v jaké je nepřímou obsažena v programu a cílech tajných společností, a to především již v iniciačním obřadu. Je samozřejmé, že *negativní* motivace vede revolucionáře k pozitivní volbě: člověk se stává revolucionářem v první řadě a především *proti* nějaké moci a nějakému režimu. Jeho *pro* často bývá druhotné a doplňkové: sen o lepší společnosti vyrůstá z odmítavého postoje k již existujícímu řádu. Tak mezi karbonáři převažuje odmítavý postoj k restauraci, tj. k dynastii dosazené zvenčí, k pokusům vrátit zpět *ancien régime* s jeho privilegii a hierarchií, odmítavý postoj k po-

nížení Francie, zvláště pak její armády. Tato odmítavá bojová linie umožňovala karbonářům shromáždit mezi sebou mladé republikány, bonapartisty i orléanisty, které přese všechno, v čem se lišili, spojovala společná vůle odstranit Bourbony. Naproti tomu pro ně bylo dost obtížné shodnout se na kladně formulovaných cílech, zejména pak na formě vlády, a proto se rozhodli, že prapor žádného z nich nebude mít předem navrch, že to hlavní je znovu nastolit národní suverenitu a svěřit budoucímu Ústavodárnému shromáždění politický osud vlasti. Po červencové revoluci, když se k moci dostal Ludvík Filip, začaly u revolucionářů převažovat pocity frustrace, že jim byly vzaty plody revoluce, jež se obrátila ve prospěch nových utlačovatelů, kteří si ji uzmuli. Tajné spolky tudíž společně vyznávají republikánství. Republika znamenala návaznost na Revoluci, návrat k roku devadesát tři (bez teroru samozřejmě), ale byla také, možná nejvíc, politickou a sociální utopií. Republiku si všichni představují jako nástup rovnosti a sociální spravedlnosti – bude na straně lidu a pracujících proti bohatým, nové aristokracii spojené s penězi. Formule iniciačního obřadu do „Rodin“, kterou jsme zde citovali, je rovněž výmluvným příkladem radikalizace revoluční mluvy, jež se stává republikánská a socialistická, či jen republikánská, protože socialistická. Vyplyvá z toho, že jsou-li naděje revolucionářů promítány do budoucnosti, která nastane *po* revoluci, je to sama vůle jednat, zvítězit nad stávající mocí, jež se v srdci revolucionářů pevně usazuje jako jejich hlavní motivace. Vršící se neúspěchy byly pro mnohé příčinou skleslosti, avšak vybízely i k tomu, aby revolucionáři činili vše, co bylo v jejich silách, pro onu vzácnou chvíli, kdy se všechno od základu změní. Odtud pramení čím dál silnější příklon k činu: příchod „velkého dne“ se stává cílem sám o sobě. Pokusy o povstání, které jsou příznačné pro dvacátá a třicátá léta, se mimo jiné vysvětlují i silným tlakem nedočkavé členské základny tajných společností. Spiklenectví má samozřejmě příchuť tajemství a dobrodružství, ale přináší s sebou i každodenní obtíže, k nimž se připojuje pocit neustále podstupovaného nebezpečí a rizika. Z něj se rodí netrpělivost, jejímž zdrojem je i přesvědčení, že celá země, všechna velká města, zkrátka všechen lid jen čeká na znamení, aby se mohl k revolucionářům spontánně přidat.

Nastínili jsme zde řadu revolučních povstání, z nichž každé by si zasluhovalo podrobnější popis, což by ovšem značně přesahovalo rámec tohoto pojednání. I když všechna skončila neúspěchem, každé z nich za sebou zanechalo oběti, mučedníky a hrdiny, kteří ve světě představ zaujali významné místo. Konspirační činnost neznamenal jen *naději*, byla i *pamětí*. Revolucionářem se člověk stává také proto, že chce pomstít oběti. Podnět často přichází z obrazů hrdinství, jež přináší život, skutky a někdy i smrt těch, kteří se rychle stávají součástí legendy. Jejím ohlas ostatně přesahoval relativně úzký okruh revolucionářů. Byly jí nasáklé dobové politické názory, avšak nejen ty, protože zanecha-

la trvalou stopu ve světě obecných představ III. republiky. Znovu se omezíme jen na jediný příklad, na příklad *čtyř seržantů z La Rochelle*. V roce 1821 lóže Přátel pravdy přijala za členy vojáky z 45. frontového pluku, jenž se zdržoval v Paříži. Seržant Jean-François-Louis Bories, který z nich byl nejaktivnější a jemuž bylo v té době 26 let, si vzal na starost zorganizovat mezi svými druhy karbonářský trh a zasvětit tři další seržanty Pommiera, Raoulxe a Goubina. Nadřízení měli určité podezření, a tak 45. pluk v lednu roku 1822 dostal rozkaz opustit Paříž a usídlit se s posádkou v La Rochelle. Před odjezdem se Bories spojil s La Fayettem, jenž ho požádal, aby kontaktoval další spiklence, kteří by v případě potřeby mohli podpořit ozbrojené pokusy v Belfortu a Saumuru. Po příchodu pluku do La Rochelle 14. února byli všichni členové trhu, kteří se dopustili několika neopatrností, zatčeni. Po pěti měsících vyšetřování bylo dvacet pět obžalovaných předvedeno před pařížský soud. Jejich obhajobu zajišťovali ti nejlepší obhájci, kteří ostatně rovněž patřili ke karbonářům. Během procesu, jenž měl mezi veřejností velký ohlas, vynikal svým vzorným chováním Bories, jenž bral všechnu odpovědnost na sebe. „Přijímám svou situaci, pokud, ponesu-li svou hlavu na popraviště, přiměji soud k tomu, aby zprostil viny mé soudruhy.“ Dne 5. září byli on i tři další seržanti odsouzeni k smrti. Poprava se konala 21. září na náměstí Grève za přítomnosti ohromného davu, který zaplnil nábřeží až ke Conciergerie (věznice v budově Justičního paláce v Paříži, pozn. překl.). Ve chvíli, kdy Bories pokládal svou hlavu na špalek, vykřikl směrem k davu: „Pamatujte, že dnes nechávají téci krev vašich synů!“ V davu byl i mladý student Auguste Blanqui, který si na tuto popravu navždy uchoval vzpomínku.¹⁴ Díky ní se připojil k revolučnímu hnutí a o dva roky později vstoupil ke karbonářům a sám se pak stal legendární postavou – „Vězněným“, jenž u jedněch budil obdiv a u druhých nenávisť. Mučednictví čtyř seržantů bylo věnováno mnoho rytin i písní. Několik týdnů po červencové revoluci se slavnostní připomínka jejich smrti, která se konala na stejném místě jako kdysi jejich poprava, stala prvním velkým veřejným projevem republiky. Ve školních učebnicích III. republiky se zpravidla nacházel obrázek s příběhem připomínající hrdinné seržanty.

Ani červencová revoluce ani revoluce z roku 1848 však nebyly výsledkem nějaké povstalecké akce tajných společností. V obou případech si změnu režimu přinejmenším v počátku vyžádalo spontánní lidové hnutí, které bylo součástí daleko širšího rámce politické a sociální krize. Tím nepopíráme, že by tajné společnosti nepřispěly k uzrání těchto krizí. Byly prvkem, jehož reálné účinky na společnost by ostatně bylo dosti těžké posoudit. Tajné společnosti dokázaly udržet republikánskou ideu a tradici a přispívaly k demokratizaci politických režimů, jež vzešly z revolučních převratů. Připomněli jsme již rychlý růst politických klubů a sdružení po červencové revoluci. Ještě zřetelněji byl tento růst patrný v týdnech, které přišly po únoru 1848 – na konci března bylo

v Paříži napočítáno 145 klubů a v červnu už jich bylo téměř tři sta. Mnohé z těchto klubů měly jen kratičké trvání, avšak jiné sehrály velmi důležitou roli v historii II. republiky, protože vydávaly noviny a měly přidružené kluby i v departementech. Tajné společnosti je jistě zásobily pracovníky i přívrženci, protože nabytá svoboda s tajnými společnostmi, které přirozeně ztratily svůj důvod existence, skoncovala. Na jaře Trélat, karbonářský vůdce, s nímž jsme se již setkali, konstatoval s uspokojením a vírou v budoucnost:

„Doba karbonářství a tajných společností je pryč. V této chvíli může každý konat na světle božím. Nejpůsobivějším prostředkem našeho konání je jeho veřejný charakter. Pracovat jinými prostředky, než jsou prostředky naší doby, znamená odsoudit se k bezmoci.“¹⁵

Tato Trélatova slova dobře postihují okamžik, kdy se váhy revoluční zkušenosti vychylují na jinou stranu. Příchod „velkého dne“ je povznášející událost, která slibuje uskutečnit naráz všechna očekávání a sny. Na barikádách, v ulicích či na náměstích se revolucionáři setkávají s desítkami tisíc lidí, kteří pro ně ztělesňují jejich představu lidu; jsou s davem a v davu. Avšak v tomto společenství, tak dlouho očekávaném a toužebně vyhláženém, je najednou cítit rozdíl – být revolucionářem a dělat revoluci není ani táž situace ani táž zkušenost. Davy neprošly iniciačním obřadem se zavazánými očima, ale vstoupily doprostřed revoluce s očima dokořán, za bílého dne, a nikoli v tajnosti, v rozmezí jediného dne či několika málo hodin, nikoli po několikaměsíčním či několikaletém čekání. Tento svobodný prostor se ještě víc rozšiřuje a události ještě víc zrychlují v průběhu týdnů, které přišly po „jaru národů“. K pařížským davům se po stovkách tisíc připojují Italové, Němci, Maďaři i Češi (jen Rusko zůstává netajícím ledovcem). Do té doby žádná revoluce neměla takový mezinárodní rozměr, tím spíš, že na rozdíl od dob Francouzské revoluce ji tentokrát do jiných zemí nepřinesli vojáci na bodácích svých bajonetů (v Evropě již ostatně nikdy nebude mít žádná revoluce tak velký teritoriální dosah). V oslepujícím světle těchto velkých dní se revoluční zkušenost tajných společností jeví zvlášť skromně. Měly jistě hrdinného ducha, možná předjímalý příští události, ale náhle byly čím dál víc odsouvány do minulosti. Tím spíš, že jakmile nazítří po vítězství zmizely první barikády, „zasloužilí členové“ tajných společností se náhle ocitli každý na jiné straně: ve vládě, nebo v opozici; na straně toho, komu stačí hlídat si své zisky, nebo toho, kdo chce zajít mnohem dál; kdo sedí v parlamentu, nebo káže na ulici davu. Revoluce v Paříži v červnu roku 1848 se na nových barikádách bouří proti sobě samé. Je-li jaro 1848 vítězstvím revolučních a republikánských myšlenek, ohlašuje současně zánik určitého historického typu revolucionáře. Porážka této revoluce mu odzvoní hranu. Jak je známo, v létě roku 1849 je již prakticky vše skončeno: bývalý kar-

bonář Louis Napoleon Bonaparte, zvolený za prezidenta, právě rozdrtil revoluční vzepětí z 13. června 1849 a vydává se odhodlaně na cestu, která ho dovede k císařství. Římská republika je zničena Francouzi, Benátky znovu dobyty Rakouskem a v Uhrách situaci uklidňují kozáci. Revolucionáři, kteří se nevzdali, se ocitli ve vězení nebo odešli do exilu, protože se ve vlastní zemi stali psanci. Věří, že zde budou moci navázat na své zkušenosti z doby před rokem 1848, aby uspíšili návrat barikád.

Tito vyhnanci si s sebou odnášejí tradici a nové, bohatší revoluční představy. Z nových symbolů se zdržíme alespoň u jednoho, který je snad zároveň nejsilnější, u barikády, zejména barikády pařížské. Byla posvátným místem, kde se rozhodovalo o osudu revoluce, kde čest a věrnost její věci vyzývaly revolucionáře k boji. Během revoluce 1789 Paříž prakticky nepoznala, co je to barikáda (s výjimkou barikády, která byla postavena v prairialu roku III u vstupu na předměstí Saint-Antoine proti oddílům, jež byly vyslány k uklidnění situace). Několik barikád bylo vztyčeno v roce 1815 na obranu města proti cizím oddílům. Na barikádách se bojovalo také v roce 1830 a několik jich bylo postaveno i během revolučních dnů 1832 a 1834. Až za revoluce 1848 se však město Paříž, kde se jako ostny jedna vedle druhé ježily barikády, stalo symbolem zprvu vítězné, později poražené Revoluce. V dobových textech se barikáda stává předmětem i symbolem, místem i postavou revoluce. Připodobňují ji k živé bytosti a velebí ji. Svědčí o tom i následující dva příklady.

Jedna strana z *Histoire de la révolution de 1848* (Dějiny revoluce z roku 1848) Daniela Sterna líčí únorové barikády, které se staly nejsvětějším místem vítězství. Dav kráčející jakoby v procesí nosí od jedné barikády ke druhé trůn, jehož se právě zmocnil v Tuileries:

„V Paříži se to ježilo barikádami (jejich počet byl odhadován na 1512) a na všech stáli stráž republikánští vůdci. Od nejvzdálenějších předměstí se hrozivě přibližovaly až k branám Tuileries... Ke třetí hodině [24. února] je trůn, po němž neustále šlapaly nohy vzbouřenců, kteří si na něj chtěli jeden po druhém vylézt, vyzdvižen vzhůru a v pažích snášen po velkém schodišti do vstupní haly pavilónu Horloge. Chystá se vítězný pochod. Tamboři vířivými údery paliček vybubnovávají fantaskní zvuky. Mladíci na překrásných koních z královských stájí se staví do čela průvodu. Čtyři dělníci následovaní početným davem nesou na ramenou královské křeslo. Tak přecházejí přes zahradu, náměstí Svornosti a přes jeden bulvár za druhým po celé jejich délce. Velký zástup lidí vyzbrojený bodáky, na jejichž špicích vlají cáry purpuru, damašku, brokátu, dvorských šatů a livřejí, mává bajonety a šavlemi, na kterých má napíchnuté čtvrtky masa, chleba, slaniny a prázdné láhve z královských sklepů a kuchyní, se přibližuje za zpěvu *Marseillaisy*. U každé barikády dává povel

k zastavení a trůn položený na hromadu dlažebních kostek slouží za tribunu k některému z lidových proslavů.¹⁶

Další obraz barikády z června 1848, obraz dramatické doby, kterou bylo podle Victora Huga „téměř nemožné zařadit do filosofie a historie“, protože to byla „vzpouora lidu proti sobě samému“, je vyňatý z *Bídníků*.

„Barikáda v Saint-Antoine byla obludná; byla na tři poschodí vysoká a sedm set stop široká. Tvořila hráz širokého soutoku tří ulic předměstí od jednoho rohu ke druhému; plná roklí, rozeklaná, samý vrub, rozsekaná, ozubená ohromnou puklinou, podepřená hromadami, které samy byly semtam vybíhajícími baštami, mohutně se opírala o dvě velká předhoří předměstských domů a stála jako kyklopský násep v pozadí strašného náměstí, které vidělo 14. červenec. Devatenáct barikád se řadilo postupně v hloubi ulic za touto hlavní barikádou. Stačil pohled na ni, abyste v předměstí vycítili nesmírné utrpení smrtícího zápasu, který dospěl až ke krajní chvíli, kdy se úzkost mění v katastrofu. Z čeho postavili barikádu? Ze sutin tří šestiposchoďových domů, naschvál stržených, říkali jedni. Z obdivuhodného hněvu, říkali druzí. Vyhlížela uboze jako všechny výtvary nenávisti, byla to rozvalina. [...] Byla to barikáda zběsilosti; v oblacích dýmu nepopsatelně povykovala; vyzývajíc vojsko, pokryla se v některých okamžicích davem a vřavou; změť planoucích hlav ji korunovala; plnilo ji hemžení; měla ostnatý hřbet z ručnic, ze šavlí, holí, seker, pík a bajonetů; široký červený prapor tam práskal ve větru; [...] Duch revoluce přikrýval svým mrakem vrcholek, kde hřměl hlas lidu podobný hlasu božímu; podivná vznešenost se linula z oné snůšky rumu. Byla to kupa odpadků a byl to Sinaj.“¹⁷

Velikost a bída revolucionářů

Pro seznámení s revolučními psanci a vyhnanci po neúspěšném „jaru národů“ bychom sotva našli lepšího průvodce než Alexandra Gercena. Od roku 1847 byl sám politickým exulantem, pohyboval se v prostředí republikánů a revolucionářů nejprve v Itálii, později i ve Francii a v roce 1849 odešel do švýcarského a pak anglického exilu. Gercen sehrál velice důležitou roli pro dějiny ruského revolučního hnutí. V zahraničí založil první proticarské, demokratické a socialistické časopisy: *Poljarnaja zvezda* (Polární hvězda) a *Kolokol* (Zvon), které vydávala Svobodná ruská tiskárna. Ve svých spisech vyložil myšlenku možné, specificky ruské cesty k socialismu, jež bude mít za základ rolnické

společenství (občina); tu od něj převzali populisté. Gercen se tak rychle stává symbolem proticarské opozice – každý ruský liberál, jenž navštíví cizinu, se s ním musí setkat. Alexandr Gercen se znal se všemi revolucionáři, kteří tvořili smetánku evropské politické emigrace a kteří se potkávali ve Švýcarsku či v Anglii. Jejich portréty načrtl ve své knize *Byloje i dumy* (1852–1868; č. O tom, co bylo, SNKLHU, Praha 1960), v jednom z vrcholných děl ruské literatury a současně v jedněch z nejpozoruhodnějších pamětí. Gercenovi, jenž se s věcí revoluce ať v Rusku nebo v Evropě zcela ztotožňuje, se ve vzpomínkách podařilo skloubit vlastní zaujetí s určitým odstupem; řádky, které jsem zvolil za motto k této kapitole, dobře vystihují jeho víru v konečné vítězství revoluce. S osobnostmi, jež obdivuje, s Mazzinim a Ledru-Rollinem, Worcellem i Kossutem, ho pojí přátelství. Jako exulant může o prostředí vyhnanců hovořit jako jeho důvěrný znalec, ale zároveň ho vidí i zvenčí („Je mnoho těch, kdo mi vyčítají, že mluvím jako *vnější pozorovatel*... Ale já jsem přece nepřišel do Evropy jako někdo zvenčí, stal jsem se jedním z Evropanů. Mluvil jsem jako někdo zvenčí nikoli proto, abych něco někomu vytykal, ale protože mé srdce již neuneslo víc. Vystřízlivěl jsem dříve, než jiní, ale to mi nijak neulevilo.“¹⁸). Gercen umí být současně lyrikem i skeptikem a daří se mu rovněž uchovat si kritický přístup jak k Rusům, tak i k Západu. Dodejme, že tak velkou míru nezávislosti mu usnadňovalo i to, že byl bohatý, neboť se mu podařilo převést do ciziny značnou část svého majetku v Rusku (neskrýval své potěšení, když vyprávěl, jak se samotnému carovi nepodařilo zkonfiskovat jeho majetek, protože musel kapitulovat před Rotschildy, jimž svěřil správu svého bohatství). Jeho postavení tedy nelze srovnávat s postavením jiných exulantů. Když se stěhuje do Ženevy, pronajímá pro sebe a svou rodinu la Boissière, rozsáhlou patricijskou usedlost, zatímco jiní emigranti se musejí spokojit s jedním zařízeným pokojem, a to ještě ne vždy. Gercen má mnoho přátel i nepřátel, jeho vyprávění je jistě subjektivní, avšak jeho pohled nezvykle pronikavý. Mým cílem zde není vyložit dějiny emigrace skrze Gercenovo dílo, ale chtěl bych z něj vybrat několik prvků, které pomohou objasnit osudy revolucionářů, s tím, že se omezím pouze na jedinou exilovou zemi, totiž na Anglii.

„Ti, kdo v roce 1849 odešli do exilu, nevěřili v trvalé vítězství svých nepřátel. Opojení z včerejšího úspěchu se dosud nerozptýlilo a v jejich uších dozníval zpěv a potlesk slavícího lidu. Považovali za jisté, že jejich porážka je jen přechodnou mrzutostí, své oblečení nevyndavali z kufrů a nevěšeli do skříní... Většina z nich, hlavně Francouzi, ve shodě se svou národní povahou očekávali každým dnem smrt Napoleona III. a nástup republiky, která měla být pro jedny demokratická a sociální, pro druhé sice demokratická, ale už vůbec ne sociální“ (X, s. 59).

Exil rovněž nutí revolucionáře k *obratu o stoosmdesát stupňů v jejich vztahu k době*. Revoluce si nejvíc cení *přítomnosti*, protože ji vnímá jako časový bod, z něhož není návratu a který jednou provždy skoncuje s neblahou minulostí, jako zlom, jenž vede k budoucnosti patřící revolučním nadějím. Avšak exiloví revolucionáři přirozeně hodnotu přítomnosti snižují. Pro ně je nutně provizorním obdobím, jakousi historickou „vsuvkou“. Zpočátku se domnívají, že tato vsuvka může trvat jen několik měsíců, a později nevyhází z údivu, že stále nechce pominout. (V roce 1864 je Ledru-Rollin přesvědčen, že revoluce vypukne každým dnem; v každém případě, poznamenává, císařství již trvá příliš dlouho: kdo by si pomyslel, že taková absurdita vydrží dvanáct let...; XI, s. 274). Provizorium, jež trvá příliš dlouho, je tudíž nutno zažehnat. Revolucionáři v exilu si najednou začínají silně cenit *minulosti*, zprvu *bezprostřední minulosti*, minulosti revoluce, její síly a hrdinských dnů, a později *minulosti, která jí předcházela*, minulosti spojené s konspirací, jež vyústila v revoluci. Taková minulost je rovněž pojistkou *budoucnosti*, která nemůže být jinou budoucností, než budoucností příchodu „velkého dne“, nového osmačtyřicátého roku. Revoluce má tedy svoji budoucnost, protože i přes přítomnost, ba v protikladu k ní, má i minulost. Revolucionáři tak napojují budoucnost přímo na minulost. Na začátku vyhnanství to vypadalo, že nikdo nepochybuje o tom, že revoluce, jež přijde, bude potřebovat přesně tytéž osobnosti jako revoluce z roku 1848. Jak se exil prodlužoval, budoucnost se vzdalovala. Nikdo se pak nemůže divit, že jen hrstka revolucionářů v exilu unikla spiritismu a nerozhýbávala desky stolů. (XI, 32)

Připomínat si minulé události znamená nechat znovu ožít minulost v přítomnosti. Ti, kdo byli v exilu, si často věci minulé připomínali. Na jejich vzpomínkových veřejných shromážděních se v St. Martin's Hall v Londýně schází až 1500 osob. Shromáždění mají zpravidla mezinárodní charakter, protože v padesátých letech tvoří Francouzi, Italové, Poláci a Němci v Anglii početné skupiny politických utečenců. 29. listopadu 1830 se slavnostně vzpomínalo na výročí polského povstání z roku 1853. Řečníci několika národností vzdávali čest Polsku, jeho mučedníkům i jeho boji za svobodu. Slovo si vzal i Gercen, který svoji působivou řeč zakončil slovy: *Ať žije nezávislé Polsko a svobodné Rusko!* Worcell, jenž shromáždění předsedal,¹⁹ jej objal a na jeho zvolání odpověděl, že jménem Polska Rusku odpouští. Publikum na toto symbolické usmíření reagovalo nadšeným potleskem. 27. února 1855 se zase připomínalo výročí revoluce 1848 za účasti „nejvýznamnějších představitelů evropské demokracie“: Louise Blanka, Victora Huga, Rugeho, Mazziniho, Kossutha, Worcella, Gerce na aj. Tyto osobnosti se staly symboly věrnosti revoluci stejně jako hnutí odporu podle vlastních představ. Jejich společná účast symbolizuje dosud živou minulost, jako by se celá Evropa roku čtyřicet osm symbolicky spojila v tomto prostoru svobody slova a paměti. Jinou podobu vzpomínání na minulost před-

stavuje Gercen, jenž připravil vydání prvního čísla svého časopisu *Polární hvězda* na 12. červenec 1855, výročí popravy pěti děkabristů. Titul ostatně převzal z krátkodobě vydávané tiskoviny děkabristů a na první stránce jeho časopisu figuroval portrét pěti mučedníků. V letech 1863–1864 se uskutečnilo několik veřejných shromáždění, která vyjadřovala solidaritu s povstáním, jež vypuklo v Polsku a bylo krutě potlačeno ruskými oddíly za lhostejného přihlížení evropských vlád (Gercen neváhal opakovaně vyjádřit svoji solidaritu s polskými povstalci, a to i přes vlnu šovinismu v Rusku, které neunikli ani příslušníci liberální inteligence. Připomeňme rovněž, že jedno z těchto shromáždění stálo u zrodu I. Internacionály.)

Silným momentem společného rituálu je *Marseillaisa* zpívaná účastníky shromáždění v několika jazycích. Gercen, který sám tento rituál hluboce prožíval, nicméně s bolestí a hořkostí pozoruje:

„Politická reformace zdegenerovala stejně jako reformace náboženská, prázdná rétorika, kterou chrání slabost jedněch a pokrytectví druhých, je výsledkem takové degenerace. *Marseillaisa* je posvátná píseň, jako je posvátný zpěv *Gottes feste Burg*, – ze zvuků obou těchto zpěvů vyrůstá sled majestátních obrazů podobný průvodu stínů v *Macbethovi*: *všichni jsou králi, ale všichni mrtvými*“ (XI, s. 52).

Slavnostní vzpomínání představuje společné místo paměti, ale vytváří i *prostor pro sdružování*. Tuto dvojí funkci zajišťují rovněž pohřby, které se v průběhu let stávají čím dál častější. Pohřeb v monotóním životě exulantů splývá, jak si všímá Gercen, s oslavou – je příležitostí k setkání, ke spočtení stavu (zvláště když se zesnulý těšil jistě sláve a příslušníci emigrace přišli v plném počtu), ke čtení projevů, k poslouchání druhých a nakonec i k přísahání věrnosti republikánským principům (XI, s. 37).

Nenechat uhasnout hořící plamen, žít jej slovy i vzpomínkou, ale také zápálit nový oheň *činem* – psanci odešli s odhodláním pokračovat ve svém boji, učinit z vyhnanství domov revolucionářů, využít svobody k přípravě činu. Ve vyhnanství všichni konspirovali. Pro jedny je to novinka, pro druhé návrat do let mladosti. Hranice mezi pouhými slovy a skutečnou konspirací byla příliš často nezřetelná, nebo vůbec neexistovala – kolikeré spiknutí končilo tam, kde začalo, tj. ve vinárně, kde se sešla skupina exulantů. Tuto posedlost bez ustání „konspirovat“ často zesměšňoval Gercen (ostatně i Marx). Přesto policie různých zemí nebraly tajné schůzky na lehkou váhu, každá se snažila získat informace, dostat mezi revolucionáře svého konfidenta; a měly koneckonců pravdu. Kromě přízračných spiknutí bylo i mnoho těch skutečných, pečlivě připravených, jejichž důsledky byly vážné.

V roce 1857 Cavour žádá francouzskou vládu o poskytnutí pomoci k zatčení nepolapitelného spiklence Mazziniho. 20. ledna 1858 zase hrabě Walewski, francouzský ministr zahraničních věcí, vyzývá svého velvyslance v Londýně, aby na vládě naléhavě požadoval zavedení přísných omezení proti činnosti exulantů. „Již se nejedná o nepřátelství jistých stran svedených na scesti, které o sobě dává halasně vědět všemi možnými excesy v tisku a veškerým slovním násilím... Jde o vraždění povýšené na doktrínu, která je otevřeně hlásaná a opakovaně zkoušená v praxi; poslední z těchto pokusů právě ohromil Evropu. Nepřátelství si zaslouží vrahové!“ Mazzini je kvůli těmto dvěma intervencím odhalen, i když původně je podnítila úplně jiná záležitost.

Cavourova intervence se uskutečnila po nešťastném nápadu Carla Pisacaneho (revolucionáře, jenž se vyznamenal především v roce 1849 při obraně Římské republiky) vylodit se na jihu Itálie. Ve spolupráci s ilegálním výborem v Neapoli měl rozpoutat ozbrojené povstání, které mělo být zase podpořeno ozbrojenou akcí v Janově řízenou Mazzinim. Celá věc skončila tragicky. Místo na pomoc obyvatel Janova narazil Pisacane a jeho druhové na nepřátelství venkovanů, kteří je zmasakrovali. V Janově policie komplot odhalila a zavedla nelítostné represe. Mazzini, jemuž se podařilo uniknout, byl v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti.

Hrabě Walewski podal protest po neméně závažné události: atentátu Felice Orsiniho na Napoleona III. 14. ledna 1858 Orsini, jenž měl dva komplice, hodil před Operou bombu na vůz, do něhož se chystal nastoupit Napoleon III. se svou ženou, kteří vyvázli bez úhony, avšak v jejich doprovodu byli mrtví i zranění. Orsini se stal legendární postavou díky svým revolucionářským aktivitám i díky svému neuvěřitelnému útěku z pevnosti v Mantově. Pro Napoleona to nebyl první atentát, po státním převratu byl takříkajíc první na ráně. Orsini se pro svůj čin rozhodl, protože doufal, že zavraždění Napoleona III. rozpoutá revoluční hnutí ve Francii, které se přenese i do Itálie. Svůj atentát připravoval v Londýně bez jakékoli spolupráce s Mazzinim nebo francouzskými emigranty, avšak francouzská vláda v něm viděla výsledek rozsáhlého komplotu. 26. a 27. ledna se s Orsinim a jeho komplici konal proces. Orsini a jeden z jeho spříseženců byli odsouzeni k smrti a popraveni. Během stejného procesu byli Mazzini a Ledru-Rollin, považovaní za strůjce celé akce, odsouzeni v nepřítomnosti na doživotí.

Gercen je dobrým příkladem jiné důležité práce revolucionářů žijících v exilu, která byla pravděpodobně nejúspěšnější: *psát a vydávat texty*, jež by propagovaly svobodné slovo v jejich vlasti. Jak jsme již uvedli, časopis *Kolokol* měl ohromný ohlas v Rusku, kam se pašovaly stovky a později tisíce výtisků a postupně se v něm ve stále větším počtu objevovaly texty od různých ruských revolučních skupin. Vydávání časopisu trvalo s jeho vrcholy i pády deset let. Jiné noviny a časopisy exulantů měly daleko kratší trvání. V exilu nicméně vzniká

řada knih, především z politické, ale také historické, ekonomické či filosofické oblasti. *Bídníci* i *Kapitál* jsou díla vyhnanců – a mohli bychom citovat desítky méně slavných, jejichž vliv nebyl tak velký. Je jen málo exulantů, kteří nikdy nenapsali žádný článek nebo prohlášení, nemluvě o nespočetných výzvách, zdavicích, manifestech, programech, které podepsali jako členové té či oné skupiny, společnosti, výboru.

Tyto *skupiny a skupinky* pohlcovaly většinu politických snah a činnosti exulantů. Staré i nové strany se stávaly jakýmsi pluky, které sdružovaly své bojovníky na národnostním a (nebo) ideologickém základě. Exil pochopitelně nepřál vzájemné dohodě a svornosti, a tak vyhnanci obnovovali staré roztržky, jež si s sebou přinášeli z vlasti. Byl to rovněž způsob, jak uchovávat minulost a zaříkávat přítomnost, jak zůstat přes všechnu nepřízeň věrný sám sobě. Jejich pře, čím dál méně aktuální, celou emigraci znehybňovaly.

„Opravdové cíle se vytratily, všechny strany se utvrzují ve svém konzervatismu, nehýbeme se z místa, protože by to mohlo být chápáno jako slabost nebo zrada. Jakmile si někdo zvolil svůj prapor, stráží ho, ačkoli si lze povšimnout, že jeho barvy se časem přestaly podobat těm, které si představoval“ (XI, s. 33).

Ke starým sporům se přidávaly nové, protože vyhnanci stále zaujíмали stanoviska k nedávným událostem a vypracovávali a doladovali své programy. Najdeme v nich všechny možné podoby ať republikánství či socialismu.

Ve vyhnanství získávají jemné odlišnosti zvláště na významu. Odlišnost od ostatních totiž zajišťuje členům určitého politického uskupení *jejich identitu*. Poskytuje jim rovněž náhradu legitimity v té míře, v jaké věří, že právě jejich program bude *skutečně* vyjadřovat vůli lidu. O vůli lidu totiž nelze pochybovat, a proto v ni nelze ani nevěřit. K ideologickým roztržkám se navíc připojují rozdíly a citlivá místa vlastní každému národu.²⁰ Samozřejmě, že nechybí ani projevy mezinárodní solidarity, z nichž jsme zde uvedli několik příkladů. Mnohé byly organizovány pod záštitou Ústředního evropského demokratického výboru založeného v roce 1850 v Londýně, který sdružoval francouzské, italské, polské a německé uprchlíky. I přesto však roztržky přetrvávají a Výbor, jenž se prohlašuje za mezinárodní a evropský, není než jedním z mnoha. Pro četné utečence bylo Mezinárodní sdružení pracujících založené v září roku 1864 v Londýně zpočátku jen dalším, ne-li zbytečným sdružením navíc. Mazzini se účastnil pouze prvních schůzí a pak se s ním rychle rozešel, a Gercen jeho existenci, jak se zdá, nepřikládal valnou důležitost.

Stává se rovněž, že se jednotliví uprchlíci uzavírají do jedné národní a (nebo) ideologické skupiny, aniž by se seznámili s jinými. Stává se ovšem i to, že je přímo nechťejí znát – jedni ke druhým chovají nedůvěru a otevřeně se

nenávidí. Tak je tomu i u Gercena a Marxe. Gercen, který z nejrůznějších důvodů neměl pro německé uprchlíky příliš sympatií, se na Marxe a jeho přívržence otevřeně zlobil. Tyto „marxovce“ či „bandu dštící síru“, jak je nazýval, pokládal za ještě víc škrobené než jiné německé vyhnance. Ztělesňovali dogmatismus a uzavírali se do obstrukční filosofie, která šla ruku v ruce s jejich pyšným a vylučným smýšlením. Marx naoplátku viděl v Gercenovi jen ruského aristokrata, jenž kromě toho, že byl bohatý, byl i podezřelý z panslavismu a jen stěží se dokázal krýt za socialistickými frázemi. Marx systematicky odmítal účastnit se mezinárodních veřejných shromáždění, kterých se měl účastnit i Gercen (to byl rovněž příklad vzpomínkového shromáždění 27. února 1855, jež jsme připomněli; i když plakáty oznamovaly Marxovu účast, zrušil ji. „Nikdy nevystoupím na stejné pódium jako Gercen, protože nevěřím, že naši starou Evropu omladí ruská krev,“ napsal Engelsovi. Nicméně o patnáct let později, když se chtěl naučit rusky, pustil se mezi jiným i do četby *O tom, co bylo* v originální verzi).

Nedůvěru a nepřátelství živilo i *podezírání*. V prostředí revolucionářů se používaly metody špionáže, panoval neustálý strach ze zrádců a každý všude viděl špióny. Podezření byla často oprávněná, všechny státní policie se snažily dostat mezi revolucionáře své agenty, které například najdeme i mezi blízkými spolupracovníky Mazziniho. Často ale šlo jen o pomlouvačné řeči: když se Orsinimu podařilo uprchnout z vězení s nejlepšími strážemi, začala kolovat pověst, že se mu jistě dostalo rakouské pomoci.

Tyto pověsti o revolucionářích placených policií svědčí o bídě, v níž se utápěla exilová politika, ale rovněž, ne-li především, o *bídě jako takové*. Hlavní a často ponižující starostí revolucionářů bylo sehnat obživu. Revoluce, která si dávala načas, své lidi nemohla uživit a vyhnanci, spisovatelé, novináři, právníci a jiní neměli žádnou práci, jež by jim zajišťovala živobytí. Gercen vypráví, jak v roce 1852 v Londýně potkal Worcella, který ve svém postavení člena Evropského demokratického výboru tloukl u všech dveří, sepisoval petice, články pro noviny atp.

„Pracoval bez přestání, podněcoval lidi, snažil se je přesvědčit. Ale protože kromě toho bylo ještě nutné něco jíst, dával Worcell soukromé hodiny matematiky, kreslení a dokonce i francouzštiny. Běhal z jednoho konce Londýna na druhý a přitom ho dusil jeho astmatický kašel, aby vydělal dva šilinky nebo nejvýš půlkorunu. A to ještě část svého zisku dával svým druhům v nouzi“ (XI, s. 134).

Zpočátku všichni pracovali jen pro politiku, avšak během let se tato činnost nevyhnutelně stávala tak vyčerpávající a úmornou, že mnozí odsunuli její hlavní důvod až na druhé místo, pokud jej přímo nenechali upadnout v zapomně-

ní. Na vyhnance číhal *propad na okraj společnosti* a hranice mezi nimi a těmi, kdo tam již žili, se pomalu ztrácela. Gercen, jak jsme již uvedli, byl zámožný, a to bylo ve světě vyhnanců tak výjimečné, že si ho představovali jako někoho s ohromným majetkem. Neustále dostával dopisy, v nichž byl naléhavě žádán o peníze pro ty nejšlechetnější politické účely; jiní po něm zase chtěli, aby financoval vynálezy, jež byly stejně tak geniální jako zneuznané. Bylo však i mnoho dopisů, v nichž jejich pisatelé bez okolků naléhavě prosili o pomoc, aby mohli zaplatit své dluhy nebo si koupit redingot nebo mohli vůbec přežít.

Tady se na chvíli zastavme. Jak jsme si řekli, doba vyhnanství byla pro „osmačtyřicátníky“ dobou úpadku. Po dvaceti letech patří už postava revolucionáře minulosti, a to z několika důvodů.

Určitě především proto, že se časem opotřebovala. Dvě desetiletí znamenají v lidském životě mnoho. I revolucionáři stárnou – a možná stárnou rychleji než kdo jiný. Změní-li se dlouholeté provizorium v setrvalý stav, duch a mysl podlehnou erozi. Revoluce prý, jak známo, požívá své děti; exulanty požívá a ničí to, že už mají revoluci za sebou.

Ale tím, co se opotřebovalo a co mizí, je nejen jedna povstalecká generace. Opotřebovala se i sama „postava revolucionáře“, jejíž příběh jsme tu sledovali a jejímiž vrcholnými představiteli jsou svým způsobem právě takzvaní osmačtyřicátníci. Jejich úpadkem revolucionářská historie samozřejmě nekončí. Po nich přicházejí revolucionáři noví, jenže ti už jsou přece jen odlišní: o revoluci a jejím provedení mají už jiné mínění a jinou představu. Kdybychom chtěli najít odpověď na otázku, proč nebyla postava typického „osmačtyřicátníka“ schopna dalšího života, museli bychom nejprve zkoumat podmínky, které přivodily nástup revolucionářů nových. To ovšem není naším cílem; faktory, které „osmačtyřicátníkům“ zabránily vrátit se na scénu, se zde pokusíme jen stručně nastínit.

Vyhnanci odešli plni pevné jistoty, že brzy propukne další revoluce, která bezpochyby naváže na revoluci z období „jara národů“, tj. vzájemně propojí republiku, národní svobodu a sociální spravedlnost. Rok 1848 se však už nevrátil. Ba právě naopak se čím dál více vzdaloval a spolu s ním mizel i jeho politický horizont, tedy ono spojení aspektů politických, kulturních a společenských, v jejichž rámci „osmačtyřicátníci“ revoluci pojímali jako trojjediný celek.

Neznamená to, že se pro problémy, které se objevily v první polovině století a které nejvíc trápily revolucionáře ve čtyřicátém osmém roce, nenašlo žádné řešení. Tragédie revolucionářů spočívala mimo jiné v tom, že uskutečnění jejich očekávání se dělo bez nich a proti nim. Co pro ně představovalo jediný cíl o třech podobách se rozpadlo na kusy a rozbilo.

Velké evropské národy Itálie a Německo nakonec své sjednocení uskutečnily, ale bylo to dílo dynastie a vojenských úspěchů, nikoli revoluce či repu-

bliky. Poslední dny Mazziniho dobře symbolizují tento neúspěch – v Itálii spojené ve stát-národ se nepoznával: je to jen „přízrak, maska“, napsal v roce 1871. Zemřel zanedlouho poté v Pise, když se vrátil do svého domova pod vypůjčeným jménem cizince, jakéhosi pana Browna. Ve své vlastní zemi zůstal vyhnancem.

Totéž platí o republice, která nakonec také přišla, i když nikoli jako důsledek revoluce, ale z důvodu vojenské porážky císařství. Její vyhlášení sice doprovázela jakási revoluce, Komuna, se svými barikádami a rudými prapory. Byla to nicméně revoluce, která proti republice stavěla sociální problematiku a která skončila krvavým týdnem. Na obou stranách barikád byli osmačtyřicátníci, a bylo i mnoho těch, kteří se nemohli rozhodnout: „Versaillští“ je odpuzovali, ale zároveň pro ně nebylo možné ztotožnit se s Komunou.

I když se na barikádách nebojovalo jen za sociální spravedlnost, tento boj získal od nynějška novou podobu. Starý typ revolucionáře nahradil vůdce stávky a příslušník odborů, na místo konspirace a tajných společností nastoupila politická strana. V Německu, pro sociální demokracii zemi zaslíbené, se tato strana v rozmezí dvaceti let, mezi rokem 1871 a 1891, dostává ze 3 % na 20 % voličů.

V poslední čtvrtině 19. století se epicentrum revolučního hnutí přesouvá směrem na východ, do Ruska, nebo spíše a přesněji do carské říše, kde vzniká nová, početná a velmi různorodá populace revolucionářů. Bylo by zajímavé vědět, zda by se v jiné době, na jiném místě a v jiném politickém a sociálním kontextu vytvořily představy, způsob myšlení či metody práce, které by byly analogické těm, které jsou charakteristické pro osmačtyřicátníky. K tomu by bylo třeba otevřít jiné spisy a pustit se do komparativních dějin porovnávajících revolucionáře a s nimi i revoluce.

Ve středu politického života, a ve středu všech revolučních plánů zvlášť, se vždy nacházejí vztahy mezi účelem a prostředky, mezi hodnotami a mocí. Když se psanci z osmačtyřicátého roku vraceli do vlasti, hledělo se na ně jistě jako na velké osobnosti hodné úcty, po případě jako na otce, kteří ztělesňovali revoluční tradici, jež však zastarala. O revoluci a svých vlastních činech totiž přemýšleli a viděli je především z hlediska hodnot a teprve potom a ne dost jasně z hlediska moci. A tak dostali cejch příliš velkomyslných a ne dost praktických, příliš naivních a ne dost realistických, příliš snících a ne dost pragmatických lidí, idealistů, zkrátka romantiků.

Poznámky

¹ Pro objasnění našich slov bude užitečná historická odbočka k termínu *revolucionář*, která se do velké míry překrývá s historií pojmu *revoluce*. Připomeňme si tedy, že v 17. a 18. století slovo *revoluce* jednak rozšiřuje svůj význam, jednak jej mění. Tento termín byl zpočátku součástí slovníku astronomů a označoval pohyb uzavřené křivky, jako je například periodický návrat hvězdy po oběhnutí její dráhy. Později se tohoto slova s oblibou užívá v historickém a společenském smyslu, v němž označuje rychlou a významnou změnu ve společenském a mravním řádu, popřípadě změnu politického režimu a jeho institucí. (Vypůjčovat si termíny ze slovníku mechaniky a přírodních věd pro pojmenovávání historických a společenských jevů se v 18. a 19. století stává obecnou tendencí; stejně je to například se slovy *pokrok*, *reakce*, *evoluce*.)

Termín *revoluce* odkazuje též ke vzpouře, k *revoltě*, tedy ke kolektivnímu násilí; a tuto souvislost dobře vystihuje známá historika o poslu, který se prý 14. července 1789 ve Versailles pokoušel Ludvíku XVI. vysvětlit rozsah a význam pařížských událostí slovy: *Pane, to není vzpoura, to je revoluce*. Samotná smyšlenka této historiky dostatečně potvrzuje nový význam, jímž se pojem *revoluce* vykazuje. Vyplyvá z ní, že se tohoto termínu již užívalo ve významu radikální, případně i násilné, politické změny, když se mluvilo o *revoluci* v Anglii v letech 1642–1648 (v samotné Anglii se dává přednost termínu *civil war*, slova *revolution* se v první řadě užívá pro konkrétní politickou událost, a to sice pro restauraci monarchie v roce 1660; o něco později je pád Jakuba II. a přechod k parlamentární monarchii nazýván *prodigious revolution*, *glorious revolution* a konečně *Revolution*, tedy vlastním jménem). Stejně tak se mluví o *americké revoluci*, ale používá se i termínu *americké povstání*.

V osmdesátém devátém roce se rychle prosazuje používání termínu *revoluce* pro události z nedávné doby chápané jako jeden celek a stejně tak pro zvraty, které s sebou přinesly. Slovo *revoluce* je obdivuhodně tvárné a bohaté na významy i naděje, jež jsou do něj vkládány, a tak v dobové mluvě může znamenat i časový zlom, rozdělení na *před* a *po*, okamžik, z něhož není cesty zpět a z nějž dějiny znovu vykročily kupředu. Revoluční slova a symboly kladly velký důraz především na tento zlom. Revoluční kalendář, který byl zaveden v říjnu 1793 a který označil 22. srpen 1792, kdy byla vyhlášena Republika, za *počáteční bod dějin*, tento pocit zlomové události spolu se snahou učinit onu změnu nezvratnou posvětil a institucionalizoval.

Dosti rychle, již v roce 1790, jsme svědky, jak se objevuje a zabydluje přídatné jméno *revoluční*. Jeho první užití je neutrální ve významu *mající vztah k revoluci*, jako například *revoluční události*, *revoluční krize*. Avšak stále častěji se začíná užívat i ve významu *prospěšný revoluci*, například *revoluční principy*. K tomuto pasivnímu významu se přidružuje jiný význam, význam *aktivního činitele revolučního procesu*, jako například *revoluční výbor* nebo *revoluční armáda*. Pokud se přídatné

jméno *revoluční* stává jménem podstatným, zachovává si stejnou dvojznačnost: *bojovník za revoluční ideály* neboli *ten, kdo se aktivně účastní revoluce*. V 19. století se setkáváme s další odvozeninou – *revolucionář* – ve významu *bojovník revoluce jako jediného prostředku přeměny společnosti a jejích institucí (revolucionářství označuje učení hlásající použití revolučních prostředků jako jediné cesty společenské přeměny)*. Výraz *revolucionářský (révolutionniste)* se ve francouzském jazyce nakonec neuchytil. Definice *revolucionáře*, kterou jsem navrhl, v sobě zahrnuje význam *revolucionářský* stejně jako *revoluční* ve smyslu aktivní činitele revoluce. Srov. s knihou Alaina REYE, „*Revolution*“. *Histoire d'un mot* (Paris 1989), která je velice bohatým pramenem, z něž jsem načerpal mnohé údaje.

² SAINT-JUST, *Rapport sur la police générale, la justice, le commerce, la législation, et les crimes de faction*, z 26. germinalu, roku II; in: L. SAINT-JUST, *Oeuvres choisies*, Paris, 1968, s. 254–255, přeložila L. Bosáková.

³ A. de LAMARTINE, *Histoire des Girondins*, díl II., Paris, 1984, s. 536–537 a 922–923, přeložila L. Bosáková.

⁴ Sergio LUZZATO věnoval vyhnaným královrahům krásnou knihu *Il Terrore ricor-dato. Memoria e tradizione dell'esperienza rivoluzionare*, Genève, 1988.

⁵ V. HUGO, *Les Misérables*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, 1951, s. 42–43. Č. *Bídnič*, Odeon, Praha, 1984, sv. I., s. 47–48, přeložila Z. Pavlousková.

⁶ *Ibid.*

⁷ La Fayette zemřel v roce 1834 ve věku sedmdesáti sedmi let. V roce 1821 se účastnil hlavního trhu karbonářů, o němž mu dal vědět Bazard, kterému v té době bylo sotva třicet. Když Victor Hugo načrtává portrét bývalého člena Konventu G., říká: „G., klidný, vzpřímený, se zvučným hlasem, byl z těch osmdesátníků, kteří budí úžas fyziologů. Revoluce měla mnoho lidí, kteří se hodili do velké doby.“ (*Bídnič*, op. cit., s. 46–47). G. vstoupil do Konventu v šedesáti letech, tedy v dosti pokročilém věku, a proto mohl být v době restaurace již tak starý. Victor Hugo tyto „velké osmdesátníky“ osobně znal. A. C. Thibaudeau byl posledním žijícím členem Konventu, než v roce 1854 ve věku osmdesáti devíti let zemřel. Barère byl zase posledním žijícím členem Výboru pro veřejné blaho z roku II, než ho v roce 1841 ve věku 85 let zastihla smrt. Jejich dlouhověkost byla jistě výjimečná, poskytla však pozoruhodný příklad prožití zkušenosti blízkosti mezi generacemi i epochami, které se z pohledu historie jeví jako vzdálené a odlišné, jako například *ancien régime* a druhé císařství. Thibaudeau se narodil za Ludvíka XV. v roce 1765 a doživotním členem senátu ho jmenoval Napoleon III. Připomeňme rovněž, že jak Michelet, tak Lamartine se často odvolávali na to, co dnes označujeme jako „orální historii“: zpovídali zejména blízké popravených girondistů a montagnardů. Michelet v roce 1842 na svém slavném semináři na Collège de France, jenž byl nakonec zrušen, vyzýval studenty, aby kolem sebe v ulicích Paříže pátrali po dosud žijících lidech z doby císařství nebo napoleonského tažení, a aby jim naslouchali.

- ⁸ Pronikavé postřehy A. B. SPITZERA, *La république souterraine*, in: F. FURET, M. OZOUF (ved. kol. autorů), *Le siècle de l'avènement républicain*, Paris, 1993, s. 345–346.
- ⁹ CHATEAUBRIAND, *Mémoires d'outre-tombe*, Paris, 1973, díl III., s. 163, přeložila L. Bosáková.
- ¹⁰ *Paris révolutionnaire*, Paris, 1849, s. 268–269 (článek B. PANCEHO, *Les étudiants sous la Restauration*). Jedná se o znamenitý soubor článků a svědectví, zejména bývalých karbonářů, mezi nimiž figuruje i Ulysse Trélat, jeden ze zakladatelů karbonářství.
- ¹¹ U. TRÉLAT, *La charbonerie*, *ibid.*, s. 229–230.
- ¹² Srov. U. TRÉLAT, *ibid.*, s. 228 podobně jako odhady A. B. SPITZERA, *Old Hatreds and Young Hopes*, Cambridge, Mass, 1971, s. 242–244. Abychom doložili, jak nejisté jsou počty členů tajných společností, stačí připomenout, že autorovi tohoto obdivuhodného díla se po velmi pečlivém zkoumání pramenů podařilo sestavit jmenný seznam pouze 244 karbonářů.
- ¹³ Co říci o těch, pro něž se konspirování stalo takřikajíc stálou potřebou, popřípadě projevem snobismu. Gercen vypráví o jednom z věčných konspirátorů zajímavou historku. Za Ludvíka-Filipa se jakýsi E., který se zapletl s jedním tajným spolkem, skrýval v Paříži. Mnozí z jeho přátel o tom věděli. Jeden z nich s ním soucítil natolik, že se pařížského prefekta Delesserta, jenž E. ostatně znal, dotázal, proč policie tohoto ubožáka pronásleduje. Užaslý prefekt si na svých podřízených vyžádal o E. informace a ihned získal podrobnosti včetně adres jeho „tajného“ pobytu a kaváren, které pravidelně navštěvoval. Nato Delessert vydal rozkaz, aby policie E. navštívila a sdělila mu, že nemá žádný důvod skrývat se, neboť policie proti němu nic nemá. Pověřený agent toto poslání vykonal a E. již o dvě hodiny později informoval své přátele, že ho policie objevila a že musí okamžitě změnit místo pobytu nebo z Paříže odjet. A. GERCEN, *Byloje i dumy*, Sobranije sočiněníja, Moskva, 1956, díl X., s. 46–47.
- ¹⁴ To není metafora – o čtyřicet pět let později chodil starý Blanqui častokrát ke hrobu čtyř seržantů a pokládal na něj květiny. Nedokáží odolat pokušení a neuvést ještě jeden příklad. Slovník Pierra Larousse *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*, toto nejlepší „místo paměti“, v roce 1867 uveřejňuje dlouhý a obdivný článek o Boriesovi, který vypráví jeho životní příběh v nenapodobitelném stylu, jenž v sobě spojuje objektivní údaje se vzletným básnickým slohem. Text končí „legendou lásky a utrpení, o níž se v posledních letech mnoho mluvilo“. Celá Paříž z levého břehu Seiny znala „starou paní, která kráčela sehnutá, opírala se o dlouhou hůl... a nosila na svém korzetu neustále připjatý pugétek květů, které byly obvykle uvadlé, protože neměla vždycky peníze, aby si mohla opatřit nový“. Nikdy nežebrala, avšak „sešla víc smutkem než věkem“ přijímala květiny, které jí dávali květináři z trhu v Sèvres. Tahle stařenka byla kdysi kvetoucí mladou dívkou a již čtyřicet let nosila smutek za svého hrdinu. Byla to

Françoise, Boriesova milenka, jejíž sňatek překazila katova sekyra. Říkalo se, že tento mučedník jí z káry hodil jako poslední pozdrav pugét kvítků, jejichž vůni cestou vdechoval. Od toho osudného dne žila Ofélie vzpomínek s přízrakem ušlechtilého mladíka... Zemřela v roce 1864. Její laskaví sousedé položili poslední svazeček kvítků na její rakev.“

¹⁵ U. TRÉLAT, loc. cit., s. 217.

¹⁶ Daniel STERN, (Marie de Flavigny, hraběnka z Agoult), *Histoire de la révolution de 1848*, Paris, 1862, díl I., s. 266–267 (citujeme podle druhého vydání; první je z roku 1851). Flaubert spojuje emoce s ironií, když popisuje, jak se lid zmocnil v Tuileries trůnu: „Pojednou zazněla Marseillaisa. Hussonnet s Frédéricem se nahnuli přes zábradlí schodů. Byl to lid. Hnal se po schodišti v závratných vlnách, potřásaje prostovlasými hlavami, přílbami, rudými čapkami, bajonety a rameny, tak bouřlivě, že se lidé ztráceli v té jedolité hemživé záplavě, jež stále stoupala jako veletok hnaný zpět přílivem za rovnodennosti s táhlým hukotem, pod neodolatelným náporem. Nahoře se rozlila a zpěv umlkl. [...] Všechny obličejy byly rudé, pot se z nich lil velkými krůpějemi. Hussonnet prohodil poznámku: „Hrdinové zrovna nevoní!“

„Nechte si to, jste vyzývavý!“ odpověděl Frédéric.

A postrkování proti své vůli, vešli do sálu, v němž se u stropu rozpínal baldachýn z červeného sametu. Na trůně pod ním seděl proletář s černými vousy, v rozhalené košili, tvářil se vesele a tupě jako magot. Jiní vystupovali na estrádu, aby se posadili na jeho místo.

„Jaký mýtus!“ řekl Hussonnet. „Hle, svrchovaný lid!“

Křeslo bylo zvednuto do výše, kam až paže stačí, a kymácivě prošlo celým sálem. [...] Donesli je k oknu a za hvízdání je vyhodili.“ G. FLAUBERT, *L'éducation sentimentale*, Garnier-Flammarion, Paris, 1985, s. 359. Č. *Citová výchova*, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1965, s. 247–248, přeložila M. Kornelová.

¹⁷ V. HUGO, *Les Misérables*, op. cit., s. 1195–1196. Č. *Bídníci*, op. cit., s. 448–450, přeložila Z. Pavlousková. Tuto barikádu z roku 1848 nesmíme zaměňovat s barikádou Gavroche a Jeana Valjeana, která stála v ulici la Chanverie v roce 1832, v době ozbrojeného povstání, jež propuklo po pohřbu generála Lamarqua. „Šestnáct let už něco znamená v podzemní výchově lidu ke vzpouře a červen 1848 věděl již mnohem víc než červen 1832.“ (ibid., s. 1200; č. *Bídníci*, op. cit., ibid., s. 453).

¹⁸ GERCEN, *Byloje i dumy*, op. cit., díl XI., s. 53. Dále jsou odkazy k tomuto kritickému (ruskému) vydání Gercenových pamětí uváděny v textu s označením svazku a stránky.

¹⁹ Stanislaw Worcell (1795–1857), poslanec v la Diète během polského povstání v roce 1830, svobodný zednář a karbonář, významný člen několika polských demokratických spolků ve Francii a v Belgii, zakladatel Polského národa, spolku polských vojáků, kteří odešli do anglického exilu, a přítel Gercena i Mazziniho.

²⁰ Gercen po svém příjezdu do Anglie navštěvuje Mazziniho, který mu na závěr srdečného rozhovoru řekne: „Uvidíte, že Itálie zahájí novou revoluční éru“. Gercenovi, jenž se ptá, je-li revoluce v Evropě možná, dokud Francie propadá své frustraci, Mazzini odvětí: „Francie usnula a my ji probudíme“. O několik dnů později se Gercen setkává s Ledru-Rollinem, jenž zase prohlašuje: „Revoluce může začít jen ve Francii. Víím dobře, že náš přítel Mazzini si myslí něco jiného, ale to je tím, že se nechává unést svým patriotismem. Paříž potřebujeme, Paříž, to je Řím, Varšava, Uhry i Sicílie, a Paříž je našťástí dokonale připravena. Ano, je připravena, revoluce je hotová věc, je to nabíledni“ (XI, s. 18–23).

Bibliografie

- AGULHON, Maurice: *Les quarante-huitards*, Paris 1975.
BERTIER DE SAUVIGNY, Guillaume: *La Restauration*, Paris 1955.
BLANC, Louis: *Histoire de dix ans. 1830–1840*, Paris 1846.
BOUTON, Victor: *Profilés révolutionnaires*, Paris 1848.
BUONARROTI, Philippe: *Conspiration pour l'égalité*, Paris 1957.
CARR, Edward: *The Romantic Exiles*, London 1949.
DANSETTE, Adrien: *L'attentat Orsini*, Genève 1972.
DOMMANGET, Maurice: *Auguste Blanqui. Des origines à la Révolution de 1848*, Paris – La Haye 1969.
EISENSTEIN, Elisabeth: *The First Professional Revolutionist*, Cambridge, Mass. 1969.
FURET, François: *La Révolution*, Paris 1989.
GALANTE-GARRONE, Alessandro: *Filippo Buonarroti e i rivoluzionari dell'Ottocento, 1828–1837*, Torino 1951 (fr. překlad 1975).
GEFFROY, Gustave: *L'Enfermé*, Paris 1926.
GERCEN, Alexandr: *Passé et méditations*, Lausanne 1974–1987.
PRÉPOSIET, Jean: *Histoire de l'anarchisme*, Paris 1933.
REY, Alain: „Révolution“. *Histoire d'un mot*, Paris 1989.
ROSSELLI, Nello: *Mazzini e Bakunin*, Torino 1967.
SPITZER, Alan B.: *Old Hatreds and Young Hopes. The French Carbonari and the Bourbon Restoration*, Cambridge, Mass. 1971.
STERN, Daniel (Marie de Flavigny, hraběnka z Agoultu): *Histoire de la Révolution de 1848*, Paris 1862.
ULAM, Adam B.: *Russia's Failed Revolution*, New York 1981.
TOCQUEVILLE, Alexis: *Souvenirs*, Paris 1978.
ZACONE, Pierre: *Sociétés secrètes*, Paris 1847–1849.

O autorech

BRONISLAW BACZKO (1924), polský filosof a historik, spoluzakladatel polské školy dějin idejí. Působil jako profesor univerzity v Ženevě. Jeho zvláštní zájem náleží myšlení a dějinám Francouzské revoluce. Z jeho díla jmenujme: *Rousseau: samotnosť i wspólnota* (1964), *Człowiek i światopoglądy* (1965), *Comment sortir de la Terreur: Thermidor et la Revolution* (1989), *Politiques de la Révolution française* (2008).

PHILIPPE BOUTRY (1954), francouzský historik, profesor moderních dějin na pařížské Sorbonně. Mezi hlavní oblasti jeho zájmu patří dějiny křesťanství v 19. století, dějiny papežství v 18. a 19. století, kulturní a společenské dějiny Francie v 19. stol. Z díla: *Prêtres et paroisses au pays du curé d'Ars* (1986), *Un signe dans le ciel. Les apparitions de la Vierge* (1997), *Souverain et pontife: recherches prosopographiques sur la Curie romaine à l'âge de la Restauration (1814–1846)* (2002).

GIORGIO COSMACINI (1931), lékař a historik lékařství, působil jako primář v milánské Ospedale maggiore a přednášel na milánské univerzitě. Z díla: *Storia della medicina e della sanità in Italia* (1348–1918), *Medicina e sanità in Italia nel ventesimo secolo* (1918–1945), *Storia della medicina e della sanità nell'Italia contemporanea* (1945–1993).

FRANÇOIS FURET (1927–1997), jeden z nejvýznamnějších francouzských historiků. Působil na pařížské École des hautes études en sciences sociales (EHESS). Ovlivněn marxismem, zabýval se sociálními dějinami 18. století, později se jeho hlavní zájem přenesl k velké Francouzské revoluci. Furetovo základní dílo na toto téma je přístupné i českému čtenáři: *Francouzská revoluce I. Od Turgota k Napoleonovi 1770-1814* (2004), *Francouzská revoluce II. Od Ludvíka XVIII. po Julese Ferryho 1815–1880* (2007).

SERGIO GIVONE (1944), italský filosof. Působil na univerzitách v Perugii a Turíně, v současnosti je profesorem univerzity ve Florencii. Věnuje se zejména evropskému myšlení 19. století, nihilismu v evropském myšlení a dílu F. M. Dostojevského. Z díla: *Ermeneutica e romanticismo* (1983), *Dostoevskij e la filosofia* (1984), *Storia dell'estetica* (1988), *La questione romantica* (1992).

HEINZ-GERHARD HAUPT (1943), německý historik. Byl profesorem na univerzitách v Brémách, Paříži, Lyonu a Halle-Wittenbergu, aktuálně je profesorem univerzity v Bielefeldu. Specializuje se na sociální a politické dějiny evropského 19. století. Z díla: *Bourgeois und Volk zugleich: Zur Geschichte D. Kleinburgertums im 19. n. 20. Jh* (1978), *Sozialgeschichte Frankreichs seit 1789* (1989), *Die Kleinbürger: Eine Europäische Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts* (s G. Crossickem, 1998), *Konsum und Handel. Europa im 19. und 20. Jahrhundert* (2003).

STÉPHANE MICHAUD (1944), francouzský literární historik, v současné době je profesorem literární komparistiky na univerzitách v Paříži (Sorbonne Nouvelle) a ve Vienne. Zaměřuje se na německou literaturu, politické a sociální myšlení 19. století, ženy v literatuře a kultuře moderní Evropy, vztah literatury a psychoanalýzy. Z díla: *Muse et Madone. Visages der la Révolution française aux apparitions de Lourdes* (1985), *Lou Andreas-Salomé, l'alliée de la vie* (2000), *Freud en correspondance* (2007).

SIDNEY POLLARD (1925–1998), významný britský historik. Působil na London School of Economics a na univerzitě v Sheffieldu. Zaměřoval se na hospodářské dějiny Evropy 19. a 20. stol., dějiny práce a odborového hnutí, ekonomické aspekty evropské integrace. Z díla: *The Genesis of Modern Management* (1965), *The Idea of Progress: History and Society* (1968), *Peaceful Conquest: The Industrialization of Europe, 1760–1970* (1981).

FABIENNE REBOUL-SCHERRER (1956), francouzská historička a prozaička. Zaměřuje se na kulturní dějiny 19. století, je také autorkou několika románů. Z díla: *La vie quotidienne des premiers instituteurs 1833–1882* (1990), *L'Art de vivre au temps de George Sand* (1998), *Petits métiers des villes petits métiers des champs* (2006).

Rejstřík

- Agulhon, M. 47
 Alexandr I., ruský car 251
 Alžběta, sestra Ludvíka XVI.
 199
 Arendtová, Hannah 114
 Arndt, Ernst Moritz 49
 Arkwright, Richard 83, 88
 Austenová, Jane 117
- Baader, Franz von 161
 Babeuf, François-Noël
 Gracchus 12, 248, 249
 Baczko, B. 19
 Ballanche, Pierre-Simon
 192, 199
 Balmes, Jaime 192
 Balzac, Honoré de 11, 94,
 98, 186–191, 193, 195, 201
 p. 10, 202 p. 36
 Baraldi, Giuseppe 192
 Barbes, Armand 116, 252,
 259, 260
 Barbey d'Aurevilly, Jules
 Amédée 196
 Barère, Bertrand 276 p. 7
 Barrois, François 34
 Bassermann, Ludwig 35
 Baudelaire, Charles 94,
 217, 219, 220
 Bazard, Amand 251
 Beauharnais, Eugène de
 168
 Beecher-Stoweová, Harriet
 111
 Béguin, A. 233, 234
 Bell, Robert 138
 Bénichou, P. 126, 133, 185
 Benjamin, Walter 219
 Béranger, Pierre Jean de
 50
 Berchet, Giovanni 231
 Bernard, Claude 178, 179
 Bertrand, Aloysius 196
 Bestužev-Rjumin, Michail
 Pavlovič 252
 Bichat, Xavier 175
 Blanc, Louis 13, 20, 268
- Blanqui, Louis Auguste
 252, 257–260, 263, 277
 p. 13
 Blumenberg, Hans 225,
 226
 Böhmerová, Karoline 14,
 106, 113
 Bolívar, Simon 115
 Bonald, Luis de 192
 Bondioli, Pierantonio 171
 Borel, Pétrus 229
 Bories, Jean-François-Louis
 263, 277 p. 13
 Boutry, P. 18
 Braun, Rudolf 45
 Brentano, Clemens 93, 113
 Brière de Mondétour 40
 Brissot, Jacques Pierre 103
 Broca, Paul 165
 Broglie, Victor de 139
 Brontěová, Emily 96, 118
 Brontěová, Charlotte 96,
 97, 118
 Broussais, Joseph Victor 17,
 168–171, 178
 Brown, John 17, 154–157,
 166, 169, 171, 173, 179
 Brunner, Otto 29
 Bufalini, Maurizio 175,
 176, 179
 Buchez, Philippe-Joseph-
 -Benjamin 251, 252
 Buonarroti, Philippe
 248–250, 258
 Byron, George Gordon 19,
 168, 186, 196, 229
- Cabanis, Pierre Jean Georges
 121 p. 2, 165
 Cail, D. F. 36
 Cambacérès, Jean Jacques
 Régis de 246
 Campe, Joachim Heinrich
 25
 Canova, Antonio 168
 Capelleová, Marie 117
 Carnot, Lazare 139, 149
- Carus, Karl Gustav 161
 Cattaneo, Carlo 164–166
 Cavaciutti, Giovanni 174,
 175, 177
 Cavaignac, Godefroy 257
 Caventou, Joseph-Bienaimé
 170
 Cavour, Camillo Benso hrabě
 270
 Cobbett, William 57
 Coleridge, Samuel Taylor
 231
 Collard, Royer 27
 Condorcet, Nicolas 13,
 101, 103, 120, 133, 145
 Confalonieri, Federico 168
 Constant, Benjamin 227
 Cooper, James Fenimore
 190
 Corbin, A. 97
 Cordayová, Charlotta 99
 Cortés, Donoso 192
 Corvisart, Jean Nicolas 169
 Cosmacini, G. 17
 Courier, Paul-Louis 50
 Cousin, Victor 126, 150
 Crancé, Jean-Baptiste 106
 Creuzer, Georg Friedrich
 113, 225
 Cuvier, Georges 127
- Danton, Georges 243
 Darwin, Erasmus 167
 Darwin, Charles 167
 Daumier, Honoré 40
 Daunou, Pierre Claude
 François 245
 de la Salle, Jean-Baptiste
 130
 De Matteys, Giuseppe
 173, 176
 Delessert, Gabriel 277
 p. 13
 Delille, Jacques 125, 129,
 134
 Delorme, Joseph 229
 Demarová, Claire 114

REJSTŘÍK
(284)

- Deroinová, Jeanne 107, 114
Desbordes-Valmorová,
  Marceline 118
Desmoulins, Camille 103,
Devie, Alexandre-Raymond
  197
Di Breme, Lodovico 231,
  232
Diderot, Denis 228
Döllinger, Ignaz 158
Dostojevskij, F. M. 236
Doudeauville, vévoda 139
Ducos, Roger 133
Dugied, Pierre 251
Dupâquier, J. 42
Dupont de Nemours,
  Françoise 109
Duvergier de Hauranne 38

Ellisová, Sarah 111
Emerson, Ralph Waldo 121
Enfantin, Barthélemy
  Prosper 94, 110, 114
Engels, Friedrich 13, 272
Escousse, Victor 229
Establetová, Jeanne 100

Falke, Gustav 51
Falloux, Alfred de 149
Fanzago, Francesco Luigi
  171
Fargeová, Arlette 99
Fehrenbach, E. 45
Ferdinand I., neapolský král
  250
Ferroniová, Antonietta 173
Fichte, Johann Gottlieb
  156, 216, 225
Flaubert, Gustave 117, 119
Fludd, Robert 163
Foscolo, Ugo 168
Foucault, Michel 47
Fougeretová d'Outremont,
  Charlotte 109
Fouqueau de Pussy, Jeanne-
  Justine 110
Fourcroy, Antoine-François
  de 137
Franche, Paul 190
Freud, Sigmund 161
Frevertová, U. 42, 53
Friedrich II., pruský král
  136
Fritsch, Gustav 165
Furet, François 24, 127, 132

Gacon-Dufourová, Marie
  Armande Jeanne 105
Gagern, Heinrich von 48
Galénos, Klaudios 162
Gall, Franz Joseph 17,
  164–167
Gall, Lothar 22, 30, 49
Galvani, Luigi 159
Gerbet, Olympe-Philippe
  192
Gercen, Alexandr 20, 243,
  266–273, 277
  p. 13, 278 p. 19, 279 p. 20
Giannini, Giuseppe 171
Gillis, John R. 53
Gioberti, Vincenzo 200
Girtanner, Christoph 154
Givone, S. 18
Gneist, Rudolf 41
Goethe, Johann Wolfgang
  von 98, 121, 186, 212,
  216
Gogh, Vincent van 54
Goldsmith, Oliver 201
  p. 10
Görres, Johann Joseph 158,
  192, 225
Goubin, Charles 263
Gougesová, Olympie de
  (Marie Gouzesová) 93,
  94, 101–103, 106, 115
Gousset, Thomas-Marie-
  Joseph 192
Graham, James 28
Grégoire, Henri 245
Grimkéová, Angelina 112
Guéranger, Prosper Louis
  Pascal 194
Guizot, François 16, 27,
  125, 131, 135, 139,
  141–144, 146, 147, 149
Günderrodeová, Karoline
  von 113
Günther, Anton 194
Guyomar, Pierre 105

Hahnemann, Christian Frie-
  drich Samuel 162–164
Haller, Karl Ludwig von 192
Haupt, H.-G. 10, 11
Hegel, Georg Wilhelm
  Friedrich 154, 157, 165,
  212, 213, 216, 222–224
Heine, Heinrich 98, 119,
  216
Heine, Salomon 38
Herder, Johann Gottfried
  19, 194, 221–224, 230, 231
Hildermeier, Manfred 30
Hitzig, Eduard 165
Hoffmann, Ernst Theodor
  Amadeus 161, 162, 234
Hoffmann, Karl Richard
  158
Holbach, Paul Henri Thiry
  189
Hölderlin, Friedrich 19,
  223, 224, 226
Homér 232
Hufeland, Friedrich 160,
  161
Hufeland, Christoph
  Wilhelm 160
Hugo, Victor 20, 98, 116,
  121, 247, 266, 268, 276
  p. 7
Humboldt, Wilhelm von
  114, 136
Hunt, L. 31

Chateaubriand, François
  René de 18, 19, 96, 192,
  194, 227, 248
Chevalier, Louis 46
Chevallier, Gabriel 132
Chopin, Frédéric 119

Jaeggle, U. 47
Jakub II., anglický král 275
  p. 1
Jana z Arku 194
Jean Paul (Johann Paul
  Friedrich Richter) 162,
  235, 236
Jesenne, J. P. 29
Joubert, Nicolas 251
Juganová, Jeanne 110

Kachovskij, Pjotr Grigorjevič
  252
Kant, Immanuel 215
Kay-Suttleworth, James
  148

REJSTŘÍK
(285)

- Keats, John 19, 229, 230
Kierkegaard, Soren 217,
218, 220
Kieser, Dietrich Georg 158
Kocka, Jürgen 42
Koechlin, Jean-Jacques 251
Koselleck, Reinhard 28
Kossuth, Lajos 20, 267, 268
- La Fayette, Gilbert du Motier
100, 251, 276 p. 7
Lacombeová, Claire
101–103,
Lacordaire, Jean-Baptiste
Henri 194, 200
Laënnec, René Théophile
Hyacinthe 17, 169, 170,
172, 173, 175–177
Laffitte, Jacques 38
Lakanal, Joseph 135
Lamarck, Jean Baptiste 154
Lamarque, Jean Maximilien
252
Lamartine, Alphonse de
106, 244, 247, 276 p. 7
Lamennais, Félicité
Robert de 115, 192, 193,
198, 200
Lancaster, Joseph 138
Langlois, C. 196
Larousse, Pierre 21, 22
Lavater, Johann Kaspar
165, 188
Lavoisier, Antoine 154
Le Chapelier, Isaac 85
Ledru-Rollin, Alexandre
Auguste 267, 268, 270,
279 p. 20
Léonová, Pauline 101–103
Leopardi, Giacomo 19,
173, 231, 232, 233
Lepsius, M. Rainer 29, 43
Leroux, Pierre 107, 119
Leupoldt, Johann Michael
158
Lev XIII., papež 191, 193
Levasseur, René 246
Liebig, Justus 178, 179
Littré, Émile 171, 179
Louis, Pierre 176
Ludvík I. Bavorský 158
Ludvík XV., francouzský král
102, 276 p. 7
- Ludvík XVI., francouzský
král 198, 199, 247, 275
p. 1
Ludvík Filip Orleánský,
francouzský král 262,
277 p. 13
- Magendie, François 178
Maistre, Joseph de 192,
198, 199
Manuel, Jacques-Antoine
251
Manzoni, Alessandro 231
Marat, Jean Paul 100, 244
Marcus, Adalbert Friedrich
157, 162
Maréchal, Sylvain 105
Marius 190
Marx, Karl 11, 12, 20, 250,
269, 272
Masséna, André 167
Mazzini, Giuseppe 20, 119,
252, 267, 268, 270–272,
274, 279 p. 20
Mendelssohn, Moses 14,
113
Méricourtová, Théroigne de
(Anne-Joséph Théroigne)
101, 102, 105, 106
Mesmer, Franz Anton 160,
162, 163
Meulan, Pauline de 141
Mevissen, Gustav 49
Mignet, François 248
Michaelis, Johann David
14, 106
Michaud, S. 13–15
Michelet, Jules 93, 106,
243, 276 p. 7
Mikuláš I., ruský car 252
Milton, John 232
Mirabeau, Honoré Gabriel
Riquetti de 133
Möhler, Johann Adam 200
Montmorency, Mathieu de
139
Moreová, Hannah 111
Morris, R. 43
Moscati, Pietro 166, 167,
170
Mosse, W. E. 45
Mottová, Lucretia 112
Müller, Johann 178, 179
- Murat, Joachim 250
Muravjov-Apostol, Sergej Iva-
novič 252
- Napoleon Bonaparte 14,
15, 19, 117, 168, 246
Napoleon III. (Louis
Napoleon Bonaparte),
francouzský císař 265,
267, 270, 276 p. 7
Necker, Jacques 117
Nerval, Gérard de 229
Newman, John Henry 200
Newton, Isaac 154, 155
Niboyetová, Eugénie 107,
110
Nietzsche, Friedrich 19,
221, 226, 229, 235
Nievo, Ippolito 153, 154
Nipperdey, T. 47
Novalis (Friedrich Leopold
von Hardenberg) 19,
159, 172, 192, 211, 220,
221, 226, 235
- O 'Connor, Feargus 89
Oersted, Hans Christian
159, 161
Oken, Lorenz 17, 157
Orsini, Felice 270, 272
Ottová, Louisa 107
Owen, Robert 12, 83, 87
Ozouf, J. 127, 132
- Paracelsus (Philippus
Aureolus Theophrastus
Bombastus von
Hohenheim) 162–164
Pascal, Blaise 219
Pasteur, Louis 179
Pelletier, Pierre-Joseph 170
Périer, Casimir 48
Perrotová, M. 97
Pestalozzi, Johann Heinrich
136, 140
Pestěl, Pavel Ivanovič 252
Pétion, Jérôme de Villeneuve
103
Pimentelová, Eleonora de
Fonseca 106
Pinel, Philippe 121
p. 2, 168
Pisacane, Carlo 270

REJSTŘÍK
(286)

- Pius VI., papež 198, 199
Pius VII., papež 198, 251
Pius IX., papež 200
Platón 223
Pollard, S. 11
Pommier, Jean 263
Portalis, Jean-Étienne-Marie 136
Proudhon, Pierre-Joseph 13, 107
Pugačov, Jemeljan Ivanovič 241

Ranieri, Antonio 173
Ranki, G. 45
Raoux, Charles 263
Rasori, Giovanni 166–171, 173, 179
Reboulová, F. 16
Renan, Ernest 195
Renouard, Augustin-Charles 141
Restif de la Bretonne, Nicolas Edme 129
Ringseis, Johann Nepomuk 158
Ritter, Johann Wilhelm 159, 161
Robespierre, Maximilien 12, 102, 106, 119, 243, 245
Rohrbacher, René François 192
Rolandová, Jeanne Manon Philiponová 13, 101–103, 106
Rolandová, Pauline 107, 114–116
Romme, Gilbert 103
Rosanvallon, P. 104
Rosenzweig, Franz 223
Röschlaub, Andreas 156, 157
Rosmini, Antonio 200
Rossini, Gioacchino 168
Rotteck, Karl von 28
Rousseau, Jean Jacques 19, 94, 140, 228, 229, 244
Rubini, Francesco 171
Ruge, Arnold 268
Rümelin, Gustav 26
Rylejev, Kondratij Fjodorovič 252

Sainte-Beuve, Charles Augustin 98, 132
Saint-Just, Louis Antoine 243, 245
Saint-Simon, Henri de 49, 94, 139
Sandová, George 14, 64, 94, 96, 107, 116, 118, 119, 121
Savyová, N. 98
Scarpa, Antonio 167
Scott, Walter 194
Sénancour, Étienne Pivert de 227–229
Serres, Michel 221
Shakespeare, William 98, 236
Shelley, Percy Bysshe 229
Shelleyová, Mary 96, 97
Shryock, Richard H. 179
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von 14, 113, 156, 157, 215, 216, 223–225
Schiller, Friedrich 216
Schlegel, August Wilhelm 14, 106, 113, 213
Schlegel, Friedrich 192, 213, 225, 226, 231, 232
Schlegelová, Dorothea 14, 96, 113
Schönlein, Lukas 158
Schramm, Percy Ernest 34
Schubert, Gotthilf Heinrich 161, 234
Schumpeter, Joseph 37
Sieyès, Emmanuel Joseph 102, 103, 168
Smith, Adam 120
Soboul, A. 77
Solger, Karl Wilhelm Ferdinand 213, 215
Southey, Robert 99
Spartacus 119, 241
Spitta, kupec 36
Spurzheim, Johann Caspar 164
Staël, Germaine de 14, 96, 17, 121, 216, 235
Stantonová, Elisabeth Cady 112
Stendhal (Henri Marie Beyle) 168
Stern, Daniel (Marie d'Agout) 265

Stöberové, August a Adolf 201 p.10
Strutt, Jedediah 83
Sulla 190

Talleyrand, Charles Maurice de 133
Tanner, Albert 42
Taschereau, Jules 260
Thibaudeau, Antoine Claire 276 p. 7
Thierry, Augustin 27
Thiers, Adolphe 248
Thompson, William 106
Tieck, Ludwig 229
Tocqueville, Alexis de 244
Tommasini, Giacomo 171–174, 176, 179
Toucnnet, Samuel 33
Trélat, Ulysse 252, 264
Treviranus, Gottfried Reinhold 154
Tristanová, Flora 106, 114–116, 118
Trousseau, Armand 179
Turgot, Anne-Robert-Jacques 59

Valentin, Louis 171, 172
Valentino, Liborio 36
Van Helmont, Jan Baptista 163
Varnhagen, August 114
Varnhagenová, Rachel 14, 96, 113, 114
Ventura, Gioacchino 192
Vergniaud, Pierre Victorien 243, 245
Vico, Giambattista 222, 232
Virchow, Rudolf 178, 179
Voilquinová, Suzanne 114
Voltaire (François-Marie Arouet) 50, 232
Voyer d'Argenson, Marc René 251

Wackenroder, Wilhelm Heinrich 226
Walcker, Mark 22
Walewski, Alexandre hrabě 270
Weber, Max 38, 42, 43
Wehler, Hans Ulrich 33

REJSTŘÍK
(287)

Weichard, Melchior Adam 154	Windischmann, Karl Joseph Hieronymus 158	Worcell, Stanislaw 267, 268, 272, 278 p. 19
Weitling, Wilhelm 12	Wirsching, A. 28	Wordsworth, William 231
Wesley, John 108	Withering, William 170	
Wheelerová, Anna 106	Wollstonecraftová, Mary 93, 94, 96, 106	Zola, Émile 196
Wilde, Oscar 217–219		

Člověk romantismu a jeho svět

editor

François Furet

Z italského originálu *L'uomo romantico*, vydaného nakladatelstvím
Giuseppe Laterza & Figli Spa., Roma–Bari v roce 1995,
a německých, anglických a francouzských originálů
přeložili Lada Bosáková (z francouzštiny – úvod a kap. III., IV., VI. a VIII.),
Jiřina Kučerová (z italštiny – kap. V. a VII.),
Alena Mrázková (z němčiny – kap. I.)
a Pavel Šlégr (z angličtiny – kap. II.)
Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhla Anna Kožuriková
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2010 jako svou 924. publikaci
Odpovědný redaktor Filip Outrata
Vydání první. AA 19,11. Stran 288
Vytiskla tiskárna Ekon, Jihlava
Doporučená cena 448 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Víta Nejedlého 15, Praha 3
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7021-818-1